

Piaristická scholastická filozofia v Uhorsku. Nové rukopisy z archívu v Brezne a ich vzťah k osvietenstvu¹

PETER VOLEK

Piarist Scholastic Philosophy in Hungary. New Manuscripts from
the Brezno Archives and their Relation to Enlightenment

DOI: <https://doi.org/10.54937/kd.2025.16.2.222-249>

ABSTRACT: In 2004, philosophical manuscripts of the Piarists from their monastery from Brezno from the 18th century were found in the archives of the Roman Catholic parish in Brezno. They are the manuscripts of the Piarists: Severin of the Guardian Angel Nozdrovický (1712 – 1782), Matthew of St. Joseph Baričič (1728 – 1767), Martin of St. Urban Krúzi (1736 – 1801). This article will describe them, determine their authors, place and time of creation, and present interesting and original parts of them. For a better understanding of the contents of these manuscripts, a brief history of the Piarists in the world and in Hungary will be presented. Then the authors of the manuscripts themselves will be presented, and an analysis of these manuscripts will be briefly introduced. Sometimes some parts are compared with the opinions of other authors at the given time.

Keywords: Philosophical Manuscripts, Piarists, History of Piarists, Second Scholastics, Enlightenment.

Úvod

V archíve rímsko-katolíckeho farského úradu v Brezne v zbierke kníh z piaristického kláštora sa 9. júla 2004 našli pri úprave archívu filozofické rukopisy z 18. storočia zviazané v troch zväzkoch.² Napísali ich traja piaristi: Severín od Anjela Strážcu Nozdrovický (1712 – 1782), Matej od sv. Jozefa Baričič (1728 – 1767), Martin od sv. Urbana Krúzi (1736 – 1801). Cieľom tohto článku bude popis týchto filozofických rukopisov, určenie ich autorov, miesta vzniku, priblíženie niektorých zaujímavých a originálnych častí z nich, ako aj určenie vzťahu k myšlienkam osvietenstva v nich. Tým sa určí aj prínos skúmania týchto rukopisov z hľadiska kultúrnych dejín. Kultúrne dejiny sa zaoberajú novou víziou histo-

¹ Financované EÚ NextGenerationEU prostredníctvom Plánu obnovy a odolnosti SR v rámci projektu č. 09I03-03-V04-00637.

² MASARYKOVÁ, Zuzana. Život a dielo pátra Mikuláša Hausenku – pedagóga a skladateľa. In *Musica et educatio II*. Ružomberok : VERBUM – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2011, s. 96.

rického procesu viac z hľadiska hodnôt ako z materiálnych podmienok.³ Nová kultúrna história, ktorá sa rozvíja od konca osemdesiatych rokov 20. storočia, zahŕňa aj akcenty všímajúce si mentalitu, predpoklady, pocity.⁴ Sú autori, ktorí sa v rámci kultúrnych dejín zaoberajú aj mikro-históriou ako dejinami jednotlivých kláštorov či individuí.⁵ Práve takýto prístup je zvolený v tomto príspevku. K tomu patrí aj zistenie obsahu týchto rukopisov, preskúmanie ich originality a tým aj sprístupnenie nových poznatkov. Pri skúmaní rukopisov a iných zdrojov názorov, mentalít a pocitov je dôležité kritické preskúmanie prameňov, to znamená získanie odpovede na otázku, prečo daný text alebo obraz vznikol.⁶ Prvým krokom kultúrneho historika, ako aj historika, je určenie otázky, ktorú má výskum zodpovedať. Otázka, ktorú sa snažím zodpovedať v tomto článku, znie: Ako sa piaristi vo filozofických rukopisoch z Brezna vysporiadali s myšlienkami osvietenstva? Osvietenstvo tu chápem ako myšlienkový smer chápaný ako osvietenie ľudskej mysle pravdou spoznávanou ľudským rozumom.⁷ V tomto článku pri jednotlivých autoroch bude osobitne vykonaná analýza a interpretácia prameňov.

Kvôli lepšiemu chápaniu týchto rukopisov budú najprv stručne predstavené dejiny rehole piaristov vo svete a na Slovensku. Následne budú stručne priblížené životopisy a analyzované rukopisy týchto troch autorov.

Stručné dejiny piaristov a ich významní filozofi

Rehoľu piaristov založil sv. Jozef Kalazanský (1557 – 1648).⁸ Bola schválená pápežom Pavlom V. v roku 1617. V roku 1621 pápež Gregor XV. vyhlásil piaristov za žobravú rehoľu. Piaristi boli jedinou mužskou katolíckou rehoľou, ktorá sa venovala iba vyučovaniu. Vyučovala chlapcov v latinčine a v materskej reči, a to spočiatku bezplatne v elementárnych triedach, neskôr aj v nižších a vyšších triedach gymnázií. Predstavovalo to pomoc chudobným deťom, odstraňovanie analfabetizmu a zavedenie bezplatného vyučovania v novovekej Európe. Piaristi sa snažili odovzdať aj aktuálne poznatky. Niektorí piaristi vo Florencii vyučovali Galileovu náuku. Jeden ich spolubrat, Mário Sozzi SchP (1608 – 1643), ich obvinil v inkvizícii v roku 1639 zo šírenia Galileovej náuky, čo bolo po jej odsúdení v roku 1633. V roku 1646 pápež Innocent X. v breve *Ea quae pro felici* degradoval piaristov na kongregáciu, generálny predstavený Jozef Kalazanský bol zosadený a krátko aj väznený inkvizíciou. Piaristi nemohli prijímať novícov a voliť nových predstavených, provinciálni predstavení boli podriadení diecéznym biskupom.

³ BURKE, Peter. Strength and Weakness of Cultural History. In *Cultural History*, 2012, roč. 1, č. 1, s. 5. <https://doi.org/10.3366/cult.2012.0003>; BURKE, Peter. *What is Cultural History?* Second edition. Cambridge : Polity, 2015, s. 3.

⁴ BURKE, *What is Cultural History?*, s. 51.

⁵ BURKE, *What is Cultural History?*, s. 47.

⁶ BURKE, *What is Cultural History?*, s. 21.

⁷ HAFNER, Paul Leopold. *Die deutsche Aufklärung. Eine historische Skizze*. Mainz : Verlag von Franz Kirchheim, 1864, s. 1; SCHMIDT, James. What Enlightenment Was, What It Still Might Be, and Why Kant May Have Been Right After All. In *American Behavioral Scientist*, 2006, roč. 49, č. 5, s. 652. <https://doi.org/10.1177/0002764205282215>

⁸ K dejinám piaristov pozri LEZÁUN, Antonio. *The history of the Order of the Pious Schools. A Handbook*. Madrid : Instituto Calasanz de Ciencias de la Education, 2011; VOLEK, Peter. Chápanie vesmíru piaristom Martinom Krúžim v 18. storočí. In JANČOVÁ, Katarína – DORKOVÁ, Beáta (eds.). *Aktuálne otázky výskumu humanitných vied VII*. Ružomberok : VERBUM – Vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2024, s. 57 – 59, 61 – 65.

Status kongregácie s jednoduchými sľubmi dostali piaristi v r. 1656 za pápeža Alexandra VII., status kongregácie so slávnostnými sľubmi dostali v r. 1669 za pápeža Klementa IX. Na generálnej kapitule v r. 1677 sa piaristi dohodli na nasledovaní Tomáša Akvinského v teológii a filozofii.⁹ Generálny predstavený piaristov Jozef Mária od sv. Jána Krstiteľa Giuria SchP (1704-1771) v roku 1763 nariadil v teológii držať sa náuky Tomáša Akvinského, v metafyzike držať sa náuky Eduarda od sv. Silvestra Corsiniho SchP (1702 – 1765), osvojiť si pravdepodobnejšie tvrdenia, vyhýbať sa Leibnizovej fyzike aj metafyzike.¹⁰ Neskôr od roku 1731 na základe povolenia pápeža Klementa XII. pre žiakov zo stredných a vyšších vrstiev zaviedli aj poplatky za štúdium. Medzi najvýznamnejších filozofov z radov piaristov patrili Eduard Corsini SchP.

Stručné dejiny piaristov v strednej Európe

V Uhorsku piaristi nemali základné školy, mali iba gymnáziá. Katolícke gymnáziá v Uhorsku na začiatku novoveku poskytovali možnosť vzdelania a formácie v katolíckej viere, čím boli protiváhou evanjelickým a kalvínským gymnáziám. V Uhorsku boli piaristi popri jezuitoch najrozšírenejšou a najpočetnejšou učiteľskou reholou v 18. storočí a po zrušení jezuitov v r. 1773 v ňom dominovali.¹¹ Na Slovensku prišli piaristi v roku 1642 do Podolíňa, do Prievidze v roku 1666, do Brezna v roku 1673, do Svätého Jura v roku 1685, do Nitry v roku 1701, do Krupiny v roku 1720, do Ružomberka v roku 1729, do Sabinova v roku 1740, do Banskej Štiavnice a Trenčína v roku 1773 po jezuitoch, do Levíc v roku 1815. Kláštory na Slovensku patrili do r. 1685 do nemeckej provincie, v roku 1691 boli od nej oddelení a podliehali generálnemu predstavenému v Ríme, od roku 1695 do uhorskej viceprovincie nemeckej provincie, od roku 1721 do uhorskej provincie.¹² Pri piaristických kláštoroch na Slovensku v 18. storočí v rokoch 1721

⁹ *Synopsis constitutionum religionis Clericorum regularium pauperum Matris Dei scholarum Piarum. Cum Notis et Additionibus ex Literis Apostolicis et Decretis Capitulorum Generalium.* Romae : Typis D. A. Herculis, 1698, De Gubernatione Gymnasiorum, sive Scholarum Piarum, caput IX, Notae ad 251, s. 178.

¹⁰ ARMANDO, David. Gli Scolopi a Roma tra Lumi e Rivoluzione. Testi e documenti. In *Laboratorio dell'Istituto per la Storia del Pensiero Filosofico e Scientifico Moderno*, 2023, roč. 20, s. 8 – 9. Edoardo Corsini (1702 – 1765) sa narodil v Taliansku. Vstúpil k piaristom. V rokoch 1754 – 1760 bol generálnym predstaveným piaristov. Dlhé roky vyučoval filozofiu vo Florencii a v Pise. Jeho systém bol eklektický a čerpal veľa z fyziky a matematiky Newtona, teodícey Leibniza a osvietenských ideí Wolffa. Venoval sa filozofii, matematike, fyzike, antickej histórii, chronológii, numizmatike. PIAIA, Gregorio. General Histories of Philosophy in Italy in the Late Seventeenth and Early Eighteenth Century. In PIAIA, Gregorio – SANTINELLO, Giovanni (eds.). *Models of the History of Philosophy. Volume II. From the Cartesian Age to Brucker.* Dordrecht : Springer, 2011, s. 292 – 300. https://doi.org/10.1007/978-90-481-9507-7_4

¹¹ RIEDEL, Julia. *Bildungsreform und geistliches Ordenswesen im Ungarn der Aufklärung. Die Schulen der Piaristen unter Maria Theresia und Joseph II.* Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 2012, s. 60 – 66. <https://doi.org/10.25162/9783515105569>

¹² RIEDEL, *Bildungsreform und geistliches Ordenswesen im Ungarn der Aufklärung*, s. 86 – 90; VALACH, Július. Piaristi v Prievidzi 1666 – 1950/1990. In KOLLÁR, Pavol (ed.). *Piaristi v Prievidzi 1666 – 1996. História a súčasnosť.* Prievidza : Kolégium piaristov. 1996, s. 34 – 45; BARTŮŠEK, Václav. Piaristé a jejich šíření ve slovanských zemích. In BARTŮŠEK, Václav a kol. *Piaristé. Tradice benešovské vzdělanosti a kultury.* Benešov : Galerie výtvarního umění, 1995, s. 20 – 41.

– 1780 boli gymnáziá a na niektorých miestach aj filozofické a teologické štúdium pre piaristov (Brezno, Prievidza, Nitra, Sv. Jur, Krupina).¹³ V 18. storočí už prenikalo osvietenstvo do obsahu aj spôsobu vyučovania. Niektoré myšlienky osvietenstva v Habsburskej monarchii presadzovala Mária Terézia počas svojej vlády v rokoch 1740 – 1780 a ešte viac jej syn Jozef II. v rokoch 1780 – 1790. K týmto myšlienkam patrila aj školská reforma. Mária Terézia začínala školskú reformu hľadaním odborníkov na jej vypracovanie. Pre základné školy tým poverila Jozefa Ignáca Felbigera (1724 – 1788), ktorý pripravil *Všeobecný školský poriadok* pre rakúsko-českú časť monarchie. Pre uhorskú časť monarchie vyšiel v roku 1777 *Ratio educationis*, ktorý bol určený pre elementárne školy, gymnáziá a univerzity.¹⁴ Pre gymnáziá v rakúsko-českej časti monarchie vypracovaním návrhu reformy poverila Mária Terézia piaristu Gratiána Marxa SchP (1721 – 1810) v roku 1774. Gratián Marx navrhol štúdium na gymnáziu na 5 rokov. Ako hlavné predmety určil latinčinu a literatúru. K tomu pridal gréčtinu, matematiku, geografiu a dejiny. Tento návrh vypracoval na základe návrhu pre piaristov z roku 1763. Jeho plán bol schválený a realizovaný. Vplyv osvietenstva sa prejavil aj v tom, že štát chcel všetko v školstve predpisovať a kontrolovať. Tak postupne preberal aj školský dozor od cirkevného dozoru v cirkevných školách.¹⁵ Jozef II. zrušil 26. 1. 1782 kontemplatívne kláštory v Uhorsku, 30. 3. 1783 zaviedol generálne semináre v Uhorsku, pre Slovensko v Bratislave, a zrušil vyučovanie filozofie a teológie v rehoľných kláštoroch. Jozef II. pripravoval aj reformu piaristov iba na učiteľskú rehoľu alebo ich prípadné zrušenie, až 18. 11. 1789 potvrdil ich pokračovanie. V takýchto podmienkach sa piaristi snažili plniť svoje poslanie, a to vyučovať chlapčenskú mládež v duchu katolíckej viery. Väčšinou sa im to darilo, iba niektorí boli buď príliš otvorení osvietenstvu, alebo sa venovali vede.¹⁶ Iba niekoľkí piaristi v 18. storočí v Uhorsku odpadli od katolíckej viery, napr. Xaver Appl, Donát Richter, Karol Sen, Karol Jeger, Jozef Kalazanský Etmayer, Alojz Poloni, Benedikt Romič.¹⁷ S vyučovaním bola spojená vedecká činnosť, ktorá sa prejavila v publikáciách, ako je tomu aj dnes. Niektoré knihy, ale aj záverečné tézy, boli publikované tlačou. Iné zostali v rukopisoch. Teraz budú predstavení autori rukopisov nájdených v Brezne a samotné rukopisy.

Severín od Anjela Strážcu Nozdrovický

Jeden zväzok filozofických rukopisov z Brezna obsahuje diela z logiky Severína Nozdrovického. Podľa zápisu z rukopisu ide o zapísanie uskutočnených prednášok Severína Nozdrovického z logiky v Prievidzi pre študentov piaristov v akademickom roku 1740 – 1741. Tieto zápisky zapísal jeho študent Edmund Vavřík SchP

¹³ RIEDEL, *Bildungsreform und geistliches Ordenswesen im Ungarn der Aufklärung*, s. 89, 140 – 141.

¹⁴ KOWALSKÁ, Eva. Uhorské školské reformy – impulz pre sociálny vzostup učiteľov elementárnych škôl? In: *Cornova*, 2016, roč. 6, č. 1, s. 12. <https://doi.org/10.51305/cor.2016.01.01>

¹⁵ RIEDEL, *Bildungsreform und geistliches Ordenswesen im Ungarn der Aufklärung*, s. 253.

¹⁶ RIEDEL, *Bildungsreform und geistliches Ordenswesen im Ungarn der Aufklärung*, s. 152 – 181, 337 – 383, 497 – 506.

¹⁷ KOLTAI – LÉH, *Catalogus religiosorum Provincia Hungariae Ordinis Scholarum Piarum 1666-1997*, s. 37, 106, 173, 319, 322, 333, 367.

(1712 – 1798).¹⁸ Na konci prvej časti, *Dialektiky*, je záznam o autorovi rukopisu.¹⁹ Na konci poslednej časti, komentára k Porfýriovmu komentáru Aristotelovho diela *O interpretácii* je zápis o ukončení diela 15. júla 1741 a miesto jeho vzniku.²⁰ Severín od Anjela Strážcu (krstným menom Andrej) Nozdrovický (1712 – 1782)²¹ sa narodil v Kameničanoch. Pochádzal zo zemianskej rodiny. K piaristom vstúpil v r. 1731 v Nitre. Filozofiu študoval vo Sv. Jure (1734 – 1735) a teológiu v Nitre (1737 – 1739). Na kňaza bol vysvätený v r. 1738. Vyučoval a pôsobil v Nitre, Carei, Pešti, filozofiu v Prievidzi (1741), Rábe, Debrecíne, Kecskeméte, Veszpréme. Počas pôsobenia v Nitre v roku 1754 ako prefekt študentov podporil spolu s učiteľom Lehockým jedného študenta za hru na organe 5 zlatými.²² V r. 1755 – 1757 bol predstaveným kláštora a riaditeľom školy v Ružomberku. Od r. 1760 bol na odpočinku v Kecskeméte, od r. 1761 v Nitre ako riaditeľ profesorov. Od r. 1762 bol riaditeľom školy v Prievidzi, kde v r. 1763 – 1781 pôsobil ako spirituál. V r. 1782 išiel na odpočinok do Prievidze, kde toho istého roku aj zomrel. Podľa doterajších poznatkov jeho filozofické a teologické diela zostali v rukopisoch. Jeho rukopisy z logiky sa do Brezna mohli dostať od jeho žiaka piaristu Edmunda Vavríka, ktorý zapísal tieto prednášky, priniesol si ich so sebou do Brezna, kde aj zomrel. Aj keď zapisovateľov rukopisov bolo asi viacero, na čo poukazuje odlišné písmo, možno

¹⁸ Edmund od patrónky Kráľovnej Uhorska (krstným menom Jozef) Vavrík pochádzal z Galanty. V roku 1735 vstúpil k piaristom v Prievidzi, v r. 1737 zložil večné sľuby v Ružomberku. Filozofiu študoval v Prievidzi (1741) a v Kecskeméte (1742). Teológiu študoval v Nitre (1744 – 1747). Na kňaza bol vysvätený v roku 1745. Učil vo Váci, v Sabinove, v Segedíne. Od r. 1792 bol v Krupine na odpočinku, od r. 1798 bol v Brezne ako dekan provincie, kde aj zomrel (KOLTAI — LÉH, *Catalogus religiosorum Provincia Hungariae Ordinis Scholarum Piarum 1666 – 1997*, 1998, s. 408). Písmo rukopisov *Logiky* Nozdrovického je iným typom písma ako jeho vlastnou rukou písané záznamy pri odovzdávaní miesta predstaveného kláštora v Ružomberku svojmu nástupcovi Euzébiovovi od sv. Františka Kráľa Kőszegimu (1715 – 1768). *Ibid.*, s. 214 – 215; Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, pracovisko Archív Liptovský Mikuláš (ďalej ŠALM), Piaristi v Ružomberku, 1729 – 1922, Piaristický kláštor, 5. Hospodárska správa, škatuľa (ďalej šk.) 13, č. 39, Kniha zápisníc o odovzdaní a preberaní vedenia kláštora s presnými inventármi a vyúčtovaní, Libri resignationum et Status domus, 1. zv. 1742 – 1802, s. 52 – 60.

¹⁹ „Haec omnia qua Decembris 1740 Anno fini mancipata horis Pomeridianis Professor P. Severino ab Angelo Custode Audente et Scribente Edmundo a Patrona Hungariae Prividiae Cum SS. Petrum et Paulum in Cubiculo porre Sacristiam ad Orientem.“ „Toto všetko bolo koncom decembra 1740 v popoludňajších hodinách zverené profesorovi P. Severínovi od Anjela strážneho, počúvané a napísané Edmandom od Patrónky Uhorska, so svätým Petrom a Pavlom v sieni, otočenej smerom k sakristii na východ.“ NOZDROVICKÝ, Severín od sv. Anjela Strážcu. *Ternio primus Dialectices*. Manuscript. In Brezno. Archív katolíckej fary. 1740, s. 51.

²⁰ NOZDROVICKÝ, Severín od sv. Anjela Strážcu. *Pars prima Logicae Maioris directae seu Isagoge Porphyrii seu de Universalibus Ternio Primus*. Manuscript. In Brezno. Archív katolíckej fary. 1741, s. 285. Meno autora a miesto konania prednášok na poslednej strane pred obsahom je písané iným atramentom ako určenie dátumu a miesta, asi bolo dopísané neskoršie. Samotný rukopis je písaný iným písmom ako údaje o ukončení písania.

²¹ KOLTAI — LÉH, *Catalogus religiosorum Provincia Hungariae Ordinis Scholarum Piarum 1666 – 1997*, s. 279; KOLLÁR, Pavol. NOZDROVICKÝ, Severín od sv. Anjela Strážcu, SchP. In PAŠTEKA, Július (ed.). *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Bratislava : Lúč, 2000, s. 998.

²² RAČEKOVÁ, Katarína. Študenti piaristického gymnázia v Nitre. Sociálny pôvod študentov a štipendiá. In BARCZI, Zsófia – RAČEKOVÁ, Katarína (eds.). *Piaristická a neotomistická tradícia*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2009, s. 49.

ich považovať za prednášky Severína Nozdrovického. To potvrdzujú ďalšie údaje o jeho prednáškovom pobyte v Prievidzi v katalógu piaristov uhorskej provincie. Aj diela iných autorov zo stredoveku a novoveku sa považujú za ich diela, aj keď ide častejšie iba o záznamy z ich prednášok, ktoré zapísali ich študenti a nie sú už prístupné ich autografy alebo aupografy.²³ Tieto prednášky z logiky boli určené pre študentov filozofie z piaristov, ako to spomína aj v predslove,²⁴ ktoré v tých rokoch v Prievidzi aj uskutočňoval.

Zviazaný rukopis obsahuje tri časti, ktoré autor v názve označil ako tri časti jedného celku, zrejme prednášané počas jedného akademického roku. U piaristov pre vlastných klerikov sa totiž vyučovalo v troch kvadrimestroch v jednom akademickom roku.²⁵ O každej časti sa v rukopise logiky píše, že je nedokončená. Prvú časť nazval Nozdrovický *Dialektikou*. Druhú časť nazval ako prvú tretinu *Logiky väčšej*. Túto časť začal písať 20. januára 1741.²⁶ Tretiu časť tvorí prvá tretina *Logiky väčšej jednoduchej alebo Porfýriovo Isagogé alebo o všeobecninách*.²⁷ Túto časť písal od 10. apríla 1741 do 15. júla 1741. Jej prvú časť dokončil 22. mája 1741.²⁸

V prvej časti v *Dialektike* rozlišuje Nozdrovický prvú, druhú a tretiu operáciu mysle. Operácia mysle je zvoleným vitálnym aktom rozumu zaoberajúcim sa nejakým predmetom.²⁹ Tri operácie mysle preberá Nozdrovický od Tomáša Akvinského z jeho *Teologickej sumy*,³⁰ čo výslovne spomína.³¹ Prvá operácia mysle sa zaoberá pojmami, ktorým rozum zachytí a pochopí veci.³² Druhá operácia

²³ Autografy sú rukopisy napísané samotným autorom, aupografy sú prvé kópie z autografov. Ako príklad kritického vydania textov môžu poslúžiť vydania textov Jána Dunsu Scota. Jeho text diela *Ordinatio* sa zachoval v autografe a bol vydaný v kritickom vydaní. Jeho *Komentáre k Aristotelovej Metafyzike* sa zachovali iba v opisoch zo 14. a 15. storočia, ale aj z týchto kódexov bolo vydané kritické vydanie. ETZKORN, Girard J. *The Scotus Edition: John Duns Scotus's Philosophical Works*. In *Franciscan Studies*, 1991, roč. 51, s. 117 – 130. <https://doi.org/10.1353/frc.1991.0012> Jeho komentár k Sentenciám Petra Lombardského sa zachoval najprv z jeho prednášok v Oxforde (označený ako *Lectura*), potom jeho prepracovaná forma (*Ordinatio*), ako aj zo záznamov jeho žiakov (*Reportatio*), pričom jeden zápis komentára k Prvej knihe Sentencií Petra Lombardského ešte sám korigoval (*Reportatio 1A*). HONNEFELDER, Ludger. *Duns Scotus*. München : Verlag C. H. Beck, 2005, s. 16 – 17.

²⁴ NOZDROVICKÝ, *Ternio primus Dialectices*, s. 2.

²⁵ Methodus, seu ratio studiorum pro Religiosis nostris à Capitulo generali 1718 approbata. In *Constitutiones Religionis Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum cum Notis et Additionibus ex Litteris Apostolicis et Decretis Capitulum Generalium*. Matriti : Ex Typografia Leonardi à Nuñez, 1833, H-QQ, s. 114 – 118.

²⁶ Tento dátum spolu s určením mena a miesta vzniku je uvedený na začiatku tejto časti rukopisu a teda znamená zrejme začiatok jej písania. NOZDROVICKÝ, Severín od sv. Anjela Strážcu. *Ternio primus Logicae Maioris*. Manuscript. In Brezno. Archív katolíckej fary. 1741, s. 53.

²⁷ NOZDROVICKÝ, Severín od sv. Anjela Strážcu. *Pars prima Logicae Maioris directae seu Isagoge Porphyrii seu de Universalibus Ternio Primus*. Manuscript. In Brezno. Archív katolíckej fary. 1741.

²⁸ Ibid., s. 150, 212, 285.

²⁹ „Mentis operatio est actus vitalis ab intellectu elicited circa aliquid objectum.“ (Ibid., Proemium, Nr. 6)

³⁰ THOMAS AQUINAS. *Summa theologiae*. Cinisello Balsamo : Edizione San Paolo, 1988, I, q. 85, a. 5, c.

³¹ NOZDROVICKÝ, *Ternio primus Dialectices*, 1740, Proemium, Nr. 6.

³² Ibid., Proemium, Nr. 7.

mysle sa zaoberá súdmi, čiže výrokmi.³³ Tretia operácia mysle sa zaoberá spájaním výrokov do sylogizmov.³⁴ V tejto časti preberá aj modálne súdy. Prináša aj tabuľky logického štvorca s obyčajnými aj modálnymi súdmi a s príkladmi.³⁵ Udáva 19 platných modov sylogizmov³⁶ a sedem všeobecných pravidiel sylogizmov.³⁷ Používa pritom viacero mnemotechnických pomôcok.³⁸ Nozdrovický má vo svojej *Dialektike* časti, ktoré bežne podávali scholastické logiky od 13. storočia, ako náuku o viacerých druhoch supozície a ich modifikáciách: apelácii, ampliacii, reštrikcii, zmenšení.³⁹ Táto časť má 52 strán. Nozdrovický v druhej časti definuje logiku ako „*intelektuálny habitus objektívnych sekundárnych zámerov alebo rozumových súcién, usmerňujúci presvedčenie intelektu k poznaniu pravdy vo veciach, o ktorých je jasne známe, že majú základ.*“⁴⁰ Na základe autority To-

³³ Ibid., Proemium, Nr. 8.

³⁴ Ibid., Proemium, Nr. 9; pars I – III.

³⁵ Ibid., p. II, a. 1, p. II, a. 5.

³⁶ Ibid., p. III, a. 4, Concl.

³⁷ Ibid., p. III, a. 5. Aristoteles ako aj logici v stredoveku uznávali 19 platných modov; ďalších 5, ktoré majú partikulárne závery, začali používať až v novoveku, napr. *Logika z Port Royalu* z roku 1662. PARSONS, Terence. The Development of Supposition Theory in the Later 12th through 14th Centuries. In GABBAY, Dov M. – WOODS, John. *Handbook of the History of Logic. Volume 2. Medieval and Renaissance Logic*. Amsterdam – Oxford : Elsevier, 2008, s. 165. [https://doi.org/10.1016/S1874-5857\(08\)80025-8](https://doi.org/10.1016/S1874-5857(08)80025-8); ARNAULD, Antoine – NICOLE, Pierre. *La logique or L'art du penser*. Paris : Chez Charles Savreux, 1662, s. 142 – 143.

³⁸ Skratky za typy výrokov (kladných, záporných, všeobecných, partikulárnych) začali používať v 13. storočí a William zo Sherwoodu (cca. 1200 – 1272) vo svojej logike ako jeden z prvých používal mnemotechnické skratky za typy výrokov. Používal 19 platných modov a známe skratky prvých štyroch modov: Barbara, Darii, Celarent, Ferio. BOCHENSKI, Joseph M. *Formale Logik*. Freiburg – München, 2002, s. 244 – 249; CORCORAN, John – NOVOTNÝ, Daniel – TRACY, Kevin. Deductions and Reductions. Decoding Syllogistic Mnemonics. In *Entelekyia. Logico-Metaphysical Review*, 2018, roč. 2, č. 1, s. 5 – 14.

³⁹ NOZDROVICKÝ, *Ternio primus Dialectices*, 1740, p. I, a. 4 – a. 6. Nozdrovický chápe modifikácie supozície v nasledovnom význame. „Apelácia je definovaná ako pomenovanie jedného pojmu poznaného s vedomím iného. ... „Amplácia je rozšírenie pojmu z pozície menšej na pozíciu väčšiu ... Reštrikcia je opozičná osobitosť ampliacie. ... Zmenšenie je redukcia termínu z integrálneho na neúplný význam, opozičným nejakej časti. ...“ „Appellatio consummatum definitur quod sit appellatio unius termini scientiati cum scientiatum alterius. ... „Ampliatio est termini extensio a minore ad maiorem positionem ... Restrictio opposita proprietas ampliationis est. ... Diminutio est deductio termini a integra ad non integram significationem oppositionem alicujus particulae ...“ Pri ampliacii používa Nozdrovický temporálnu logiku, pojmy používa pre viacero časov. NOZDROVICKÝ, *Ternio primus Dialectices*, 1740, p. I, a. 5 – a. 6. Tieto časti má aj logika Františka de Toleda SJ (1532 - 1596). TOLETUS, Franciscus. *Introductio in Dialecticam Aristotelis*. Romae : Sumptibus Vincentii Pelagalli, 1650, l. 2, cap. 1 – 11. Náuku o supozícii, apelácii, ampliacii, reštrikcii, umenšení nemá Corsiniho logika. CORSINI, Eduardo. *Institutiones Philosophicae ac Mathematicae*. Tomus Primus continens Logicam. Editio Novissima. Venetiis : Ex Typographia Remondani, 1764. *Logika z Port Royalu* v niečom predstavovala pokrok, v potrebe prijatia plného počtu modov (25), ale zas v niečom predstavovala úpadok, v určení logiky ako aj v tom, že nepoužívala náuku o supozícii a ich modifikáciách. Napriek tomu sa stala vo svojej dobe vzorom pre väčšinu učebníc svojej doby, ale Nozdrovický z nej nečerpal. ARNAULD – NICOLE, *La logique or L'art du penser*, 1662; BOCHENSKI, *Formale Logik*, s. 300.

⁴⁰ „Habitús intellectualis secundarum intentionum objectivorum seu entium rationis dirigens opiniones intellectus ad cognitionem veri in rebus patet ut sunt cognita fundamentum habens.“ (NOZDROVICKÝ, Severín od sv. Anjela Strážcu. *Ternio primus Logicae Maioris*. Manuscript. In Brezno. Archív katolíckej fary. 1741, disp. Proemialis, q. 1, a. 1)

máša Akvinského Nozdrovický prijíma, že logika je veda.⁴¹ Prijíma tiež, že logika je aj umenie, pričom vychádza z Aristotela a Tomáša Akvinského a jeho určenia logiky ako umenia umenia (*ars artium*) v komentári k Aristotelovej *Druhej knihe Analytík*. V tom sa zhoduje s Jánom od Sv. Tomáša, a je proti komplutenským, Kalvínovi (1509 – 1564) a niektorým ďalším nominalistickým tomistom, ktorí to zavrhnúť.⁴² Skúma, či je logika teoretická alebo praktická veda. Vedy rozdeľuje na prirodzené a nadprirodzené. Nadprirodzené sú tie, ktoré vznikajú na základe prijatia Božieho zjavenia, ako teológia. Logika patrí medzi prirodzené vedy. Vychádza z citátu Tomáša Akvinského z jeho *Teologickej sumy* (Sth I – II, q. 57, a. 3, ad 3). Rozum používa teoretické aj praktické skúmanie. Preto aj logika sa používa na určenie toho, čo má robiť rozum človeka, či už teoreticky alebo prakticky. Rozlíšenie medzi teoretickým a praktickým rozumom potvrdzujú podľa Nozdrovického viacerí tomisti, ako Ján od sv. Tomáša (1589 – 1644), Filip od Najsvätejšej Trojice OCD (1603 – 1671), Ludvík Babenstuber OSB (1660 – 1726), Tomáš Albert Tranquillo OP (1648 – 1707). Preto Nozdrovický tvrdí, že logika je veda teoretická alebo praktická, pričom je proti názoru Petra Nigriho (1434 – 1483), ktorý tvrdí, že logika je iba ďalším nástrojom vedcov a rozumu.⁴³ Nozdrovický v určení logiky je proti psychologizmu, pretože chápe logiku ako určenie, ako má človek myslieť, a nie, ako skutočne myslí, čo je charakteristika psychologizmu. Výroky logiky sú teda preskriptívne, normatívne, nie deskriptívne. V 17. storočí viacerí významní predstavitelia logiky, ktorých chápanie označuje Jozef Maria Bocheňski OP ako klasickú logiku, prijali psychologizmus v logike.⁴⁴ Medzi nimi Joachim Jungius (1587 – 1657) vo svojej *Hamburskej logike* z roku 1635 chápal logiku ako umenie, ktoré vedie náš rozum k rozlišovaniu pravdivého od nepravdivého.⁴⁵ Aj v súčasnej logike od čias Fregeho sa presadila náuka proti psychologizmu, lebo sa chápe ako určenie noriem na správne vyvodzovanie záveru z premís v argumente. V časti o rozumovom súcne sa Nozdrovický drží náuky Tomáša Akvinského. Určenie rozumového súcna cituje z *Teologickej sumy* Tomáša Akvinského (Sth I, q. 16, a. 3, ad 2). Kritizuje názor Antona Valeta (Valetius, ca. 1531 – 1607), ktorý popiera rozumové súcna. Ďalej je kritický aj k názorom Duranda zo St. Porcia-na OP (ca. 1275 – 1334), Pica della Mirandolu (1463 – 1494) a Gervasia z Brescie OFM Cap (Gervasius Brisacensis, 1648 – 1717), podľa ktorých rozumové súcno nevieme vyjadriť pojmom. Rozumové súcno chápe ako vytvorené rozumom, má materiálnu supozíciu, má objektívne bytie.⁴⁶ V tretej časti v *Logike väčšej jedno-*

⁴¹ Ibid., disp. Proemialis, q. 1, a. 2.

⁴² Ibid., disp. Proemialis, q. 1, a. 3.

⁴³ Nozdrovický chápe určenie logiky ako teoretickej alebo praktickej v zmysle vylučujúcej disjunkcie, pretože môže byť naraz, čiže z určitého hľadiska, chápaná ako iba jedna z nich. Ibid., disp. Proemialis, q. 1, a. 4.

⁴⁴ BOCHENSKI, *Formale Logik*, s. 300 – 302.

⁴⁵ JUNGIUS, Joachim. *Logica Hamburgensis*. Hamburgi : Sumptibus Bartholdi Offermans, 1635, s. 1.

⁴⁶ NOZDROVICKÝ, Ternio primus Logicae Maioris, disp. Proemialis, q. 4, a. 1. Supozícia v stredovekej logike vyjadrovala druhé intencie, čiže vzťah, ako sú veci poznané. SWEENEY, Eileen C. Supposition, Significations, and Universals. Metaphysical and Linguistic Complexity in Aquinas. In *Freiburger Zeitschrift für Philosophie und Theologie*, 1995, roč. 42, č. 3, s. 269, <https://doi.org/10.5169/seals-761422>. Supozícia v chápaní Tomáša Akvinského znamená, že pojem zastupuje iný pojem alebo vec. Význam materiálnej supozície závisí od kontextu, v ktorom ju používa. Okrem materiálnej supozície používa aj formálnu su-

duchej alebo Porfýriovo Isagogé alebo o všeobecninách sa v prvej otázke zaoberá všeobecninami. V prvom článku sa pýta, či všeobecnina materiálne vzatá sa vytvoriť z vecí.⁴⁷ Nozdrovický v odpovedi zastáva názor umierneného realizmu, čiže tomistický náuku. Preto zamietá extrémny realizmus Platóna aj nominalizmus Ockhama (1287 – 1347), Scotovho žiaka Gabriela [asi Jána Gabriela Bouvina] OFM Obs. (1605 – 1681), Rodriga de Arriagu SJ (1592 – 1667), Bartolomeja Mastriho OFM Conv. (1602 – 1673), Kalvína, Františka Bona Spei OCarm. (1617 – 1677).⁴⁸ Nozdrovický sa vo svojej *Logike* zaoberal aj formálnym rozlíšením (*distinctio formalis*). V podrobnej argumentácii zamietá skotistické formálne rozlíšenie.⁴⁹ Nozdrovický zavrhuje obmedzenie druhov predikátov na dva Xenokratom, druhým nástupcom Platóna, a Andronikom, na tri Lorenzom Vallom, a prijíma s Aristotelom a peripatetikmi desať predikátov, pre jednu substanciu a pre deväť akcidentov. Nozdrovický kritizuje aj Rodriga de Arriagu, ktorý prijíma menej akcidentov.⁵⁰ Poslednú časť dopísal 15. júla 1741.⁵¹ Na jej konci dáva aj obsah celého diela. V hodnoteň Nozdrovického rukopisu z *Logiky* možno konštatovať, že v nej splňal to, čo tvrdil od začiatku, že je vystavaná tomisticky. Neprezentuje nejaké nové názory, ale svoje časti má vypracované samostatne v diskusii s autormi od antiky po novovek. Používal mnohé mnemotechnické pomôcky na ľahšie zapamätanie si logických pravidiel, čo bolo bežné v učebniciach logiky stredoveku aj druhej scholastiky. Často prinášal aj doslovné citáty od viacerých autorov, najmä z diel Tomáša Akvinského. Rozsahom je táto logika pomerne rozsiahla a podrobná. Vystupoval proti skotistom a nominalistom, on sám zastával tomizmus a umiernený realizmus v otázke všeobecnín. Na logiku novovekých autorov nereagoval. Z diel autorov, ktoré Nozdrovický citoval, sa v knižnici piaristov z Prievidze nachádzajú diela Eduarda Corsiniho *Elementa Philosophicae et Mathematicae, Teologická suma* Tomáša Akvinského, *Disputatio Theologica* Filipa od Najsvätejšej Trojice, *Salmaticensis Collegii Cursus Theologicus*.⁵² V knižnici piaristov z Prievidze sa v súčasnosti nachádza 4455 kníh, medzi nimi aj diela Komenského, Kopernika,

pozíciu. Rozdelenie na materiálnu a formálnu supozíciu zodpovedá rozdeleniu na jazyk a metajazyk. VOLEK, Peter. Sémantika Tomáša Akvinského. In *Organon F*, 2003, roč. 10, č. 3, s. 266.

⁴⁷ NOZDROVICKÝ, *Pars prima Logicae Maioris directae seu Isagoge Porphyrii seu de Universalibus Ternio Primus*, disp. 2, q. 1, a. 1.

⁴⁸ Ibid., disp. 2, q. 1, a. 1. Všeobecnina je všeobecný pojem, napr. človek ako taký. Extrémny realizmus hlása nezávislú existenciu všeobecnín od jednotlivín. Typickým predstaviteľom je Platón s jeho teóriou ideí. Umiernený realizmus hlása, že jestvujú všeobecniny, ale sú získané z jednotlivín a jestvujú v rozume ako pojmy. Extrémny nominalizmus hlása, že všeobecniny nejestvujú. Umiernený nominalizmus predstavuje názor, že všeobecniny jestvujú ako znaky, ktoré nesú význam.

⁴⁹ Ibid., disp. 2, q. 1, a. 3. Formálne rozlíšenie hlásal ako prvý Bonaventúra, potom ďalší františkáni v Oxforde, Duns Scotus a hlavne skotisti. JANSEN, Bernard. Beiträge zur geschichtlichen Entwicklung der *Distinctio formalis*. In *Zeitschrift für katholische Theologie*, 1929, roč. 53, č. 3, s. 317 – 344, č. 4, s. 517 – 544. U Dunsu Scota sa formálne rozlíšenie nachádza napr. medzi rozličnými schopnosťami ľudskej duše. Ibid., s. 329.

⁵⁰ NOZDROVICKÝ, *Pars prima Logicae Maioris directae seu Isagoge Porphyrii seu de Universalibus Ternio Primus*, disp. 4, q. 1, a. 1.

⁵¹ Ibid., s. 285.

⁵² Literárny archív Matice slovenskej, Slovenská Národná knižnica (ďalej LAMS SNK), Martin, starý fond (ďalej s. f.) C: Náučné a iné práce, 3. Bibliografia, C – 382, Catalogus Bibliothecae Prividiensis Scholarum Piarum factus Anno 1813.

Kepplera, Galilea, Tycha Braheho, Bernoulliho, Huga Grotia, Sentivániho, Pica Mirandolu.⁵³ To ukazuje na šírku vzdelania, kultúry a záujmu o nové idey, aj keď treba brať do úvahy, že v čase písania rukopisu *Logiky* Nozdrovickým tých kníh tam bolo menej. Študenti tak mohli využívať aj pramene a ďalšie diela na prehĺbenie poznania. V Prievidzi od roku 1752 začali novicov učiť filozofiu podľa kníh Christiana Wolffa, pričom tam učili aj matematiku a fyziku.⁵⁴ Tak sa v piaristickom kláštore v Prievidzi od polovice 18. storočia šírili aj myšlienky osvietenstva. V Ružomberku, kde mali piaristi gymnázium, v piaristickom kláštore v polovici 18. storočia nie sú zaznamenané knihy osvietencov.⁵⁵ V zozname učebníc používaných na Piaristickom gymnázii v Ružomberku z roku 1785 sa nachádzajú knihy vydané väčšinou v Banskej Bystrici z latinčiny, matematiky, logiky, gréčtiny, maďarčiny, nemčiny od neuvedených autorov, dejín od Karola Palmu SJ, geografie od Ján Tomku-Sasku a od Mateja Bela, ale aj máp.⁵⁶ To, aké knihy a kde zabezpečili, záviselo od predstavených kláštorov a riaditeľov gymnázií. Ich zaraďovanie na jednotlivé pozície určoval provinciál.

Matej od sv. Jozefa Baričič

Druhým autorom filozofických rukopisov v Brezne je Matej Baričič. Od neho sa zachovali rukopisy dialektiky a metafyziky zviazané v jednom zväzku s rozmermi 230 mm x 180 mm x 20 mm.⁵⁷ Matej od sv. Jozefa (krstným menom Ján) Baričič

⁵³ V súčasnosti sa fond piaristickej knižnice z Prievidze nachádza v Piaristickom kolégiu a gymnázii v Nitre. Piaristický kláštor aj s knižnicou v Prievidzi vznikli v roku 1666. Na začiatku 20. storočia mala táto knižnica okolo 6500 titulov. Zrejme pri sťahovaní knižnice sa takmer tretina titulov stratila. VALACH, Július. Piaristi, knižná kultúra a tlačiarne v Prievidzi. In *Kniha 2003 – 2004. Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2004, s. 10 – 15.

⁵⁴ BALANYI, Georgius: Brevis conspectus historicus. In: KOLTAI, — LÉH, *Catalogus religiosorum Provinciae Hungariae Ordinis Scholarum Piarum 1666 – 1997*, s. 444 – 445.

⁵⁵ Medzi novinkami, ktoré zabezpečil predstavený kláštora Václav od Očisťovania Panny Márie Sokolovec (1694 – 1768) a ktoré zapísal v súpise nových titulov v roku 1753, sú napr. dielo Martina Sentivániho SJ *Ratio Status Futura Vitae* z roku 1699, dielo *Speculum Imaginis Veritatis Occultae* od Masena SJ z roku 1681, dielo *Doctrina de Periodis in orbem quadrandis* od Alfonza od Ježiša Günthera SchP z roku 1712, dielo Vincenta Ludovíta Gotthi OP *De eligenda* z roku 1734, dielo *Pro Cultu Litterarum in Hungariae Vindicatio* od Innocenta Deserického SchP z roku 1743, dielo *Cursus Philosophiuae Aristoteli Thomisticae I-II* od Anzelma Schnella OSB z roku 1744 alebo vlastné dielo Sokolovca *Meum Tuum* z roku 1744. Kníh v knižnici kláštora bolo v roku 1753 spolu 275. ŠALM, Piaristi v Ružomberku 1729 – 1922, Piaristický kláštor, šk. 13, č. 39, s. 50 – 51.

⁵⁶ ŠALM, Piaristi v Ružomberku 1729 – 1922, Piaristické gymnázium, šk. 19, Protokol piaristického gymnázia (Protocollum Gymnasii Rosenbergensis Scholarum Piarum ab Anno 1776to ad 86), 1776 – 1787, zv. 1, s. 149. Učebnica geografie Mateja Bela bola odporúčaná dokumentom *Ratio educationis*, ktorý vydala a nariadila Mária Terézia v roku 1777. *Ratio educationis*, 1777, § 124, s. 213 – 214. Ďalšie učebnice pre gramatické triedy odporúča *Ratio educationis* v § 81. Ibid., § 81, s. 225 – 227.

⁵⁷ Marián Kováčik chybné určil ako autora rukopisov z dialektiky a metafyziky Ludovíta od sv. Jozefa Hoška SchP (1709 – 1760), ktorý účinkoval v Brezne v rokoch 1740 – 1742, 1748 – 1753, 1755 – 1760, tam aj zomrel a je tam pochovaný. Z rukopisu autora vedel prečítať iba jeho druhé meno – od sv. Jozefa, a určil ako autora Ludovíta od sv. Jozefa Hoška. Avšak z rukopisu sa dá zreteľne prečítať, že autorom je Matej od sv. Jozefa (Matthei a s. Josephi), čiže Matej od sv. Jozefa Baričič. Na jeho autorstvo dobre poukazujú aj dva odkazy na Imegskemét v texte *Metafyziky* (BARIČIČ, Matej od sv. Jozefa. *Institutionum metaphys-*

(1728 –1767)⁵⁸ sa narodil vo Viničnom. K piaristom vstúpil v roku 1747 v Prievidzi. Večné sľuby zložil v roku 1749 vo Svätom Jure. V rokoch 1751 – 1752 študoval filozofiu v Kecskeméte. V rokoch 1753 – 1754 vyučoval vo Vesperme. V rokoch 1755 – 1756 študoval v Nitre teológiu. V roku 1756 bol vysvätený na kňaza. Vyučoval v Prievidzi, Kecskeméte, v Sighetu Marmáției, v Sabinove. V roku 1767 bol v Brezne prokurátorom, kde aj zomrel.

Z jeho rukopisov sa v Brezne zachovali *Základy dialektiky* (v ďalšom *Dialektika*) a *Základy metafyziky* (v ďalšom *Metafyzika*). Autorstvo, doba a miesto vzniku je potvrdené z viacerých prameňov: zo samotného rukopisu, z údajov o autorovi v zozname piaristov Koltaia a Léha z roku 1998 a zo samotného rukopisu, kde má dva odkazy na Kecskemét. Rukopis z *Dialektiky* má 121 strán. Prvá časť bola napísaná 14. decembra 1750, celý rukopis bol dopísaný 27. mája 1751, ako je to uvedené v rukopise. Napísal ho počas svojich štúdií filozofie v Kecskeméte. V *Dialektike* určuje definíciu týmito slovami: „Definícia je vysvetlenie prirodzenosti každej veci.“⁵⁹ Aj rukopis z *Metafyziky* napísal asi v Kecskeméte. Začal ho písať ho 21. júna, ako je to uvedené hneď na prvej strane, asi v roku 1751, dopísal ho 14. augusta, zrejme v roku 1751, ako uvádza na konci.

Samotný rukopis *Metafyziky* nie je veľmi rozsiahly. Má 24 listov, 48 strán, písaných pomerne drobným písmom. V úvode Baričič spomína, že názov *Metafyzika* nedal sám Aristoteles, ale jeho komentátor Alexander z Afrodízie.⁶⁰ Potom vysvetľuje, že sa tu zaoberá prvou časťou metafyziky, čiže ontológiou. Tá skúma všeobecne prvé pojmy ľudskej mysle o súcne, čiže ich mody a ich pôsobenie.⁶¹ Predmetom metafyziky je všeobecné súcno abstrahované od každej matérie, veci a myslenia. Ako časť metafyziky uznáva aj prirodzenú teológiu. Prijíma existenciu duchovných entít a preto svoju *Metafyziku* delí na dve časti: ontológiu a pneumatológiu (o Bohu a anjeloch).⁶² Častejšie používa aj teologické príklady. Tak v časti o atribútoch súcna prináša rozlišovanie medzi osobou a prirodzenosťou. Prijíma Boethiovu definíciu osoby a tak osobou je Boh, anjel alebo človek. V Kristovi sú dve prirodzenosti, ľudská a Božská.⁶³

Vo svojej *Metafyzike* Baričič formuluje tri dôkazy existencie Boha: morálny, fyzický a metafyzický.⁶⁴ Fyzický dôkaz existencie Boha preberá od Tomáša Akvinského z jeho *Teologickej sumy*, je to jeho prvá cesta k Bohu z pohybu (Sth I, q. 2, a. 3, c). Metafyzický dôkaz preberá tiež od Tomáša Akvinského, je to jeho tretia cesta k Bohu (Sth I, q. 2, a. 3, c). Morálny dôkaz existencie Boha Baričiča sa zdá

cae ternio primus. Manuscript. In Brezno. Archív katolíckej fary. Pôvodná signatúra: J84. 1751, p. II, cap. 8, Nr. 42; cap. Ultima: De Angelis, Nr. 6), a v roku 1751, kedy udáva dátum vzniku, bol práve v Kecskeméte. KOVÁČIK, Marián. P. Ludovít od sv. Jozefa – zabudnutý brezniansky filozof. In Katolícky hlásnik, 2007, roč. 17, č. 11, s. 2; KOLTAI — LÉH, *Catalogus religiosorum Provinciae Hungariae Ordinis Scholarum Piarum 1666 – 1997*, s. 161.

⁵⁸ KOLTAI — LÉH, *Catalogus religiosorum Provinciae Hungariae Ordinis Scholarum Piarum 1666 – 1997*, s. 46; ČIŽMAR, Marián. *Kalazanského zbožné školy v Sabinove. Príspevok k dejinám piaristov v Sabinove*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2001, s. 143.

⁵⁹ „Definitio est omnino naturam rei explicans.“ (BARIČIČ, *Institutionum dialecticae ternio primus*, 1751, a. 2, Nr. 5)

⁶⁰ BARIČIČ, *Institutionum metaphysicae ternio primus*, 1751, Proemium.

⁶¹ Ibid., p. I.

⁶² Ibid.

⁶³ Ibid., p. I, cap. 3, Nr. 14.

⁶⁴ Ibid., p. II, cap. 1, Nr. 31

byť pomerne originálny. Morálny dôkaz existencie Boha sa používal v dejinách filozofie pomerne zriedka.⁶⁵ Určité náznaky formuloval Augustín. Podľa neho človek je schopný odlišovať dobro od zla a rozlišovať rôzne stupne dobra. Boh ako dobro vysvetľuje tieto schopnosti. Aj štvrtá cesta Tomáša Akvinského bola vysvetľovaná aspoň ako potenciálny druh morálneho dôkazu existencie Boha. U filozofov novoveku Descartesa, Pascala a Locka je možné vidieť náznaky takýchto myšlienok, lebo podľa nich morálnosť a systém Božích odmien a trestov sú vnútorne prepojené. Takisto je možné vidieť náznaky morálneho dôkazu existencie Boha u Gabriela Vásqueza SJ.⁶⁶ Najdokonalejšiu formu morálneho dôkazu existencie Boha podal Immanuel Kant vo svojej *Kritike čistého rozumu*.⁶⁷ Tu prinášam z morálneho dôkazu existencie Boha Baričiča to, čo je podstatné pre jeho logickú štruktúru. Je to deduktívny argument. Začína tým, že svet nejestvuje od večnosti, pretože vznikol v čase, čo dokazuje technika a ľudské vynálezy. Ak by svet bol večný, tak by nebolo toľko ľudských strojov a vynálezov. Ako príklad dáva techniku navigácie lodí vo vode či vo vetre, alebo vodné a veterné mlyny. Podobne typografická technika bola prevzatá od Číňanov niekedy pred rokom 1200 Pavlom z Benátok, kníhtlač vynašiel Ján Guttenberg, v 14. storočí začali tlačiť knihy v Mohuči a potom aj na univerzite v Paríži Jánom Heynlinom de Lapide (1430 – 1496) v roku 1470. Okrem toho aj v kolóniách ľudia sú presvedčení, že svet nie je večný, ale v čase bol stvorený Bohom. Jestvovanie všemohúceho Boha je teda nevyhnutné. V tomto texte je logická štruktúra dosť skrytá, má iné poradie viet ako v samotnom texte. Dosť veľkú časť textu približujú príklady vynálezov. Myšlienka použitia vynálezov ako názoru proti večnosti sveta pochádza od Augustína z jeho diela *Boží štát*.⁶⁸ Originálna je teda aplikácia jeho zdroja na iný kontext. Baričič svoj morálny dôkaz existencie Boha morálnym nazval zrejme preto, lebo vychádza z činnosti človeka, jeho tvorby techniky a vynálezov. Je to činnosť zameraná na dobro, teda morálna činnosť. Techniku označuje výrazom *ars*, čo bolo vtedy bežné. Problematické je zdôvodnenie premisy, ktorá tvrdí, že ak ľudia nežili večne, tak svet má začiatok, ktorá je zamlčanou premisou. Samotný morálny argument Baričiča sa opiera o zamlchanú premisu a tak je neúplný.⁶⁹

⁶⁵ BAGGETT, David – WALLS, Jerry L. *The Moral Argument. A History*. Oxford : Oxford University Press, 2019, s. 10 – 12. <https://doi.org/10.1093/oso/9780190246365.001.0001>

⁶⁶ RED. Gottesbeweis, moralischer. In RITTER, Joachim (Hg.). *Historisches Wörterbuch der Philosophie*. Band 3: G – H. Basel – Stuttgart : Schwabe, 1974, s. 832 – 833.

⁶⁷ Samotný Kant nepoužíva označenie morálny dôkaz existencie Boha, tento bol tak nazvaný neskôr. Kant hovorí vo svojej *Kritike čistého rozumu* o nevyhnutnosti morálnej povinnosti (Sollen). KANT, Immanuel. *Kritik der reinen Vernunft*. Hamburg : Meiner, 1990, 3. Aufl., A 547/B 575.

⁶⁸ AUGUSTÍN: *Boží štát*. I. zväzok. Trnava : Spolok sv. Vojtecha – Bratislava : Lúč, 2005, 12. kniha, 10. kapitola. Podnet k tomuto zdroju mi poskytol Eugen Zelenák a k jeho interpretácii Petr Dvořák. Augustín týmto názorom argumentuje proti cyklickému chápaniu sveta. Jeho zástancovia oponovali, že pri konci jedného cyklu by zostalo niekoľko ľudí a tí by založili nový cyklus ľudí. Augustín dejiny chápe na základe doslovného chápania Biblie ako dlhé takmer šesťstisíc rokov. Baričič vo svojom morálnom argumente neargumentuje teologicky ako Augustín, ale filozoficky. Ak by bol svet večný, nebolo by podľa Augustína toľko vynálezov. V takomto tvrdení sa skrývajú niektoré zamlčané predpoklady, čiže premisy, napríklad že zničením jedného cyklu ľudí by sa zničili aj jeho vynálezy.

⁶⁹ K hodnoteniu argumentov pozri SCHMIDT, Martin – ŠEDÍK, Michal – TALIGA, Miloš. *Ako správne argumentovať, písať a diskutovať*. Banská Bystrica : Belianum, 2018, s. 20 – 23.

Morálny dôkaz existencie Boha použil pred Baričičom Gabriel Vázquez SJ (1549 – 1604) vo svojom *Komentári prvej časti Teologickej sumy Tomáša Akvinského*.⁷⁰ Jeho morálny dôkaz existencie Boha vychádza z morálneho poriadku v človeku. Predstavuje deduktívny argument. V zjednodušenej verzii možno ho preformulovať nasledovne: Kto odstráni Boha zo svojho života, musí odstrániť aj odmeny za čnosti a tresty za neresti v tomto živote. Kto popiera Boha, musí poprieť aj nesmrteľnosť duše. Ak by po smrti človeka nikto neodmenil jeho čnosti, zostali by bez odmeny. Najlepšie je potom žiť v nerestiach v tomto živote. Čnosti však pripúšťajú odmenu. Potiaľto je prerozprávaný Vázquezov morálny dôkaz existencie Boha. Jeho formulácia je dosť stručná, ale logicky je dosť prehľadná. Vyzerá to tak, že používa hlavný argument a podporné argumenty, z ktorých sa odvodzuje niektorá premisa hlavného argumentu. Vázquez predpokladá, že čnosti existujú, ale to výslovne neformuluje. To je jeho zamlčaná premisa. Záver nemá vôbec formulovaný, preto je potrebné doplniť jeho formuláciu. Vázquezov argument je neúplný.

Porovnaním morálnych argumentov Baričiča a Vázqueza sa ukazuje, že oba sú neúplné. Opierajú sa aj o zmlčané premisy. Ich východiská, ktoré ukazujú, z čoho vyplýva morálnosť konania človeka, sú však odlišné. U Baričiča je východiskom neprijatie večnosti sveta na základe tvorby ľudských vynálezov. U Vázqueza je východiskom potreba odplaty za dobrý život alebo trestu za zlý život. Okrem toho Vázquez nemá výslovne formulovaný záver.

Ďalšou zaujímavou oblasťou Baričiča je skúmanie slobody človeka a Božieho predpoznania budúcich ľudských skutkov. Pri otázke spolupráce človeka a Boha na vykonávaní ľudského skutku predstavuje najprv náuku tomistov, ktorú nazýva v súlade s názormi tomistov druhej scholastiky ako fyzickú premóciu, pričom spomína aj Božiu milosť, čiže teologické vysvetlenie. Baričič rozlišuje premóciu všeobecnú a špeciálnu. Všeobecná sa týka prirodzenosti duchovných bytostí. Je to smerovanie vôle k dobru a šťastiu a vyhýbanie sa zlu a biedy, je to prirodzená náklonnosť. Špeciálna je hýbanie vôle Bohom k niečomu špeciálnemu. Je to pohyb milosti, ktorý vzbudzuje Vykupiteľ k nadprirodzeným a záslužným skutkom. Špeciálne hýbanie delí na dva druhy, fyzické a morálne. Vo fyzickej premócii je sekundárna príčina Bohom hýbaná účinne a fyzicky. Vzhľadom k rozumu osvecuje rozum milosťou. Vzhľadom k vôli hýbe ju Boh k láske k určitému dobru, z čoho vyplýva nenávisť zla.⁷¹ Morálna premócia je vzbudenie stvorenej vôle podľa ľudských zvykov vábením, odstrašovaním, vyhrážaním.⁷² Potom predstavuje aj názory molinistov, ktorí kritizujú tomistické riešenie fyzickej premócie.⁷³ V ďalších častiach vyzdvihuje, že je potrebná fyzická premócia a nestačí iba morálna.⁷⁴ Pritom spomína, že Tomáš Akvinský ešte nepoužíval pojem „premócia“, ten zaviedol až Dominik Bañez.⁷⁵ Baričič vysvetľuje, že jeho riešenie fyzickej premócie sa líši v niektorých detailoch od tomistického riešenia. Tomisti vyža-

⁷⁰ VÁZQUEZ, Gabriel. *Commentariorum ac Disputationum in Primam Partem Sancti Thomae. Tomus Primus*. Compluti : Ex officina Ioannis Gratiani, apud viduam, 1598, q. 2, disp. XX, cap. IV, s. 131.

⁷¹ BARIČIČ, *Institutionum metaphysicae ternio primus*, 1751, p. II, cap. 9, Nr. 46 – 47.

⁷² Ibid., p. II, cap. 9, Nr. 48.

⁷³ Ibid., p. II, cap. 10, Nr. 51.

⁷⁴ Ibid., p. II, cap. 10, Nr. 53 – 63.

⁷⁵ Ibid., p. II, cap. 10, Nr. 63.

dujú fyzickú premóciu pre každý prirodzený aj nadprirodzený skutok človeka, čo podľa Baričiča nie je v súlade s textom Tomáša Akvinského.⁷⁶ Podľa Baričiča tomisti chápu každú fyzickú premóciu účinnú vnútorne, Baričič tak chápe iba špeciálnu premóciu. Špeciálnu premóciu chápe Baričič ako spojenie aktívnych síl schopnosti vyvolané a vtlačené autorom prirodzenosti do stvorenia autorom milosti pre nadprirodzené a záslužné skutky a táto premócia je samotnou Božou milosťou. Podľa tomistov fyzická premócia je príprava fyzickej prirodzenosti Bohom, čo Baričič neprijíma.⁷⁷ Pri riešení problému fyzickej premócie a slobodnej vôle Baričič spomína, že viaceré tomistické školy zaviedli fatálnu nevyhnutnosť pri skutkoch ľudí, čo bolo identické s náukou Kalvína.⁷⁸ Potom prináša tvrdenie, že fyzická premócia neruší slobodu, ale skôr ju zapričiňuje, ⁷⁹ čo zdôvodňuje teologicky. Podľa Baričiča Tridentský koncil mlčky dokázal, že fyzická premócia neruší slobodu ani nie je výmyslom Bañeza, ale je pravou náukou už Tomáša Akvinského.⁸⁰ Toto posledné tvrdenie je prehnané a slabo zdôvodnené. V súčasnosti náuku o fyzickej premócii zastáva málo autorov, viac autorov preferuje konkurenčnú molinistickú náuku. Baričič bol originálny najmä vo svojom morálnom dôkaze existencie Boha a v načrtnutí vlastného riešenia fyzickej premócie. Filozofiu Baričiča možno chápať ako kresťanskú filozofiu v zmysle vymedzenom nedávno Jánom Hrkútom,⁸¹ pretože spĺňa jeho podmienky vymedzenia kresťanskej filozofie: 1) kritérium afirmácie - koherencia filozofie s jadrom kresťanskej náuky, 2) kritérium otvorenosti transcencii - otvorenosť pre problémy z prijatia viery, ako rozlišovanie medzi dvoma prirodzenosťami a osobou u Ježiša Krista, 3) kritérium kresťanského étosu - najmä prijatie pokory.⁸¹

Martin od sv. Urbana Krúzi

Ďalším autorom filozofických rukopisov v Brezne je Martin Krúzi (1736 – 1801), ktorý zanechal v rukopisoch svoje meno. Martin od sv. Urbana (krstným menom František) Krúzi⁸² sa narodil v Rumanovej. V roku 1756 vstúpil k piaristom v Prievidzi, kde v roku 1758 urobil večné sľuby. V roku 1759 bol v Sabinove hlavný magister nižších klerikov.⁸³ Filozofiu študoval v Carei (1760 – 1762), kde spolu s ďalšími piaristami publikovali tézy z filozofie.⁸⁴ Teológiu študoval v Debreci-

⁷⁶ THOMAS AQUINAS, *Summa theologiae*, 1988, I, q. 2, a. 6; BARIČIČ, *Institutionum metaphysicae ternio primus*, 1751, p. II, cap. 9, Nr. 54, dico 2.

⁷⁷ Ibid., cap. extra, Nr. 64.

⁷⁸ Ibid., p. II, cap. 11, Nr. 68.

⁷⁹ Ibid., p. II, cap. 11, Nr. 71, dico 1.

⁸⁰ *Canones et decreta sacrosancti oecumenici Concilii Tridentini*. Lipsiae : Ex officina Bernhardi Tauchnitz, 1876, VI, can. 4; BARIČIČ, *Institutionum metaphysicae ternio primus*, 1751, p. II, cap. 11, Nr. 71, dico 2.

⁸¹ HRKÚT, Ján. Obhajoba pluralitnej koncepcie kresťanskej filozofie (kritická revízia Seifertovho katalfalitického prístupu na pozadí diskusie z 1930) In *Kultúrne dejiny*, 2024, roč. 15, Supplement, 100 – 112. <https://doi.org/10.54937/kd.2024.15.Supp.100-112>.

⁸² KOLTAI — LÉH, *Catalogus religiosorum Provincia Hungariae Ordinis Scholarum Piarum 1666 – 1997*, s. 219; ČIŽMÁR, *Kalazanského zbožné školy v Sabinove*, 2001, s. 193.

⁸³ Ibid., s. 55.

⁸⁴ KRÚZI, Martin a S. Urbano — RISINGER, Eusebius a S. Aloysio — FRAN CZ, Bartholomaeus a B. J. Calasanc — MOHORITZ, Tobias a S. Raphaele — SCHWARTZL, Glycerius a S. Joan. Bap. — PALLYA, Stephanus ab Assumpt. B. V. *Propositiones ex Universa Philosophia Selectae. Ex Institutionibus P. Paulini Lihan a Nativitate B V. M. Philosophiae et Geometriae Professoris*. Magno — Karolini : Impress. per Stephanum Pap, 1761. Tieto tézy na obhajobu

ne (1763 – 1765). Vyučoval v Pešti, Debrecíne, Kaloči. V rokoch 1771 – 1774 bol v Kaloči profesorom logiky, metafyziky a matematiky. V roku 1775 bol v Kaloči profesorom teológie. V roku 1776 v Kecskeméte a v rokoch 1777 – 1782 v Brezne bol profesorom teológie. Od mája 1784 bol vo Sv. Jure riaditeľom gymnázia. Od decembra 1784 do roku 1789 bol profesorom teológie v Jágri. V osemdesiatych rokoch 18. storočia prežívali piaristi z uhorskej provincie určitú krízu, úpadok poslušnosti. Niektorí piaristi vychovávali deti šľachticov a bývali u nich, peniaze používali ľubovoľne, niektorí žili mimo kláštora. Kláštor v Pešti žiadal v roku 1788 o povolenie štúdia teológie, Banská Štiavnica o finančnú podporu. Uhorské miestodržiteľstvo najprv neodpovedalo. Provinciál žiadal ešte raz, dostalo sa to až k Jozefovi II. Uhorské miestodržiteľstvo navrhlo provinciálovi, aby si zvolil ušľachtilých piaristov na návrhy riešenia úpadku poslušnosti, čo provinciál aj urobil. Medzi jej 15 členmi bol aj Martin Krúzi a jeho učiteľ Pavol Lihan. Komisia vypracovala návrhy, dostali sa cez provinciála k uhorskému miestodržiteľovi, aj k viedenským študijným a duchovným dvorným komisiám. Medzi návrhmi komisie bolo uistenie o ponechaní piaristov, možnosť sľubu po filozofii, vlastné filozofické štúdium. Vlastné filozofické štúdium nebolo povolené, ani sľuby po štúdiu filozofie v generálnom seminári, ale ostatné návrhy boli väčšinou prijaté. 18. 11. 1789 Jozef II. potvrdil piaristov.⁸⁵ V rokoch 1791 – 1796 bol Martin Krúzi profesorom teológie vo Vespře. V rokoch 1797 – 1801 bol magister novicov v Kecskeméte.

Od Martina Krúziho sa nám zachovali v Brezne rukopisy *Kompendia náuky o vybraných kapitolách z etiky* (čo budem stručne označovať ako *Etika*) a *Základov fyziky* (kvôli stručnosti ich budem nazývať *Fyzika*), ktoré sú zviazané spolu do jedného zväzku s rozmermi 230 mm x 180 mm x 40 mm.⁸⁶ Rukopis z etiky je pomerne stručný. Krátku časť z neho v slovenskom preklade publikoval Marián Kováčik.⁸⁷ V rukopisoch z fyziky a etiky nie je zachovaný dátum a miesto vzniku. Ale zrejme napísal ich v Kaloči v roku 1772, kde v roku 1772 učil fyziku a zrejme aj etiku.⁸⁸ Svoje rukopisy si potom priniesol do Brezna a tam sa zachovali, rukopis

vytvorili študenti z prednášok Paulína od Narodenia Preblahoslavenej Panny Márie Lihana SchP (1724 – 1803), ktorý pochádzal z Polomky na Horehroní a v rokoch 1760 – 1761 prednášal v Carei filozofiu. KOLTAI — LÉH. *Catalogus religiosorum Provincia Hungariae Ordinis Scholarum Piarum 1666 – 1997*, s. 235.

⁸⁵ RIEDEL, *Bildungsreform und geistliches Ordenswesen im Ungarn der Aufklärung*, s. 487 – 506.

⁸⁶ KRÚZI, Martin. *Compendiaria Doctrina de Selectis aliquod Ethicae Capitibus. Constitutiones Physicae*. In: KRÚZI, Martin: *Thomus Ethicae et Physicae*. Manuscript. In Brezno. Archív katolíckej fary, [1772]. Taký istý rukopis *Etiky a Fyziky* od Martina Krúziho zviazaný do jedného zväzku sa zachoval aj v knižnici piaristov vo Sv. Jure, teraz sa uchováva v knižnici piaristov v Nitre. V tomto rukopise chýbajú niektoré časti z *Fyziky* v porovnaní s rukopisom z Brezna. ŠARLUŠKA, Vojtech (ed.). *Inventár rukopisov Archívu literatúry a umenia Matice Slovenskej. Rukopisy historických knižníc na Slovensku II*. Martin : Matica slovenská, 1995, RHKS (ďalej ako RHKS) 1494, s. 71 – 72.

⁸⁷ KOVÁČIK, Marián. Povinnosti voči Bohu. In *Katolícky hlásnik*, 2006, roč. 16, č. 42, s. 3.

⁸⁸ Podľa Šarlušku rukopis *Etiky a Fyziky* Martina Krúziho uchovávaný vo Sv. Jure a teraz v Nitre vznikol okolo r. 1780, čo je celkom blízko predpokladaného dátumu napísania rukopisu uchovávaného v Brezne. RHKS II, s. 71 – 72. V knižnici piaristov vo Sv. Jure sa uchovával aj ďalší rukopis Martina Krúziho z *Metafyziky*, na ktorý sa vo svojej *Etike* aj odvoláva. Ten sa teraz nachádza v kláštore piaristov v Nitre. Šarluška v RHKS II udáva ho pod číslom 1483, RHKS II, 1483, s. 67. Na prednom prídošti je vlastnícky záznam pisateľa Martina od sv. Urbana Krúziho. V tomto rukopise je iným písmom vpísané na začiat-

Metafyziky sa zachoval vo Sv. Jure, kde pôsobil ako riaditeľ gymnázia a pravdepodobne ho tam aj nechal.

Na začiatku v rukopise z *Etiky* v predhovore určuje úlohu etiky, v ktorej sa snažíme nájsť plnosť pravdy, prameň ľudskej múdrosti na zachovanie šťastia, v čom čerpá z Ciceróna, z ktorého cituje.⁸⁹ V predhovore spomína aj to, že čerpá z Purchota, Eduarda Corsiniho SchP, svätých a pápežov.⁹⁰ Formou sa Krúzi inšpiruje v Spinozovej a v Purchotovej *Etike*: často používa tvrdenia, ich dôkazy, koroláriá (dôsledky), schóliá (poznámky), propozície, čiže používa matematickú formu dôkazov. Pri určení posledného cieľa človeka najprv odmieta názory epikurejcov, stoikov a nakoniec predstavuje vlastný názor.⁹¹ Za poslednú blaženosť človeka určuje Boha.⁹² V kapitole o ľudskej prirodzenosti sa dostáva aj k filozofii práva. Najprv kritizuje zdôvodnenie prirodzenosti z ľudských zákonov Kalliklom u Platóna a epikurejcami.⁹³ Kritizuje aj Hobbsovo (1588 – 1679) chápanie prirodzeného práva, ktorý odvodzuje prirodzenosť z diktátu ľudského rozumu.⁹⁴ Po-

ku pred samotným textom *Metafyziky* súpis 29 tvrdení, ktoré piaristi nemajú zastávať. Napr. v tvrdení č. 2 sa spomína Leibnizova náuka o tomto svete ako najlepšom z možných svetov, v tvrdení 29, že aj iné planéty sú obývané. V teológii sa majú držať nauky Tomáša Akvinského, v metafyzike nauky Eduarda Corsiniho, SchP. Majú preferovať pravdepodobnejšie názory a vyhýbať sa tak laxným názorom. Tým vystriha pred prijatím nauky pravdepodobnosti v morálnej teológii, ktorú ako jeden z prvých zastával Bartolomej de Medina OP (ca. 1528 – 1580) v roku 1577. Podľa tejto nauky možno prijať pravdepodobnú mienku a konať podľa nej, aj keď jej protiklad je pravdepodobnejší; a MEDINA, Bartholomaeo. *Expositio in Primam Secundae Angelici Doctoris S. Thomae Aquinatis*. Venetiis: Apud Petrum Dehuchinum, 1580, XIX, a. 6, s. 179. Gabriel Vázquez SJ začal rozlišovať aj medzi internou a externou pravdepodobnosťou. VÁZQUEZ, Gabriel. *Commentariorum, Ac Disputationum in Primam Secundae S. Thomae. Tomus I*. Ingolstadtii: Ex Officina Typographica Ederiana, Impensis Ioannis Hertsroy, et Andreae Angermarii, 1606, q. 19, disp. 62, cap. 4, Nr. 14, s. 428. SCHUESSLER, Rudolf. *The Debate on Probable Opinions in the Scholastic Tradition*. Leiden – Boston: Brill, 2019, s. 158. <https://doi.org/10.1163/9789004398917> Na konci dodatku na začiatku Krúziho *Metafyziky* na s. 2 je spomenuté, že bol napísaný v Ríme vo sv. Panteleóne 14. novembra 1763. Sú tam spomenutí aj jeho autor a ten, čo to odporúča: Napísal to Jozef Mária od sv. Jána Krstiteľa Giuria SchP. Týmto tvrdeniam odporúča vystrihať sa aj provinciál uhorskej provincie Gregor Tapolčáni SchP (1713 – 1774), ktorý bol provinciálom uhorskej provincie piaristov v rokoch 1760 – 1766, kedy sídlil v Segedíne. KOLTAI — LÉH, *Catalogus religiosorum Provincia Hungariae Ordinis Scholarum Piarum 1666 – 1997*, s. 383, 466. Sú to nariadenia generálneho predstaveného Josefa Máriu Giuria SchP z roku 1763, knižne publikované z rukopisu iba v roku 2023. ARMANDO, Gli Scolopi a Roma tra Lumi e Rivoluzione, s. 8 – 9. Na ďalšej strane opäť iným písmom, ale odlišným aj od textu *Metafyziky*, je spomenutý rok 1787. Samotný text metafyziky napísal Krúzi asi v Kaloči v roku 1771, keď tam vyučoval logiku a metafyziku. Šesť strán pred samotným textom *Metafyziky* boli k rukopisu pridané, podobne ako aj časti za textom *Metafyziky*, a tak bol zviazaný. Rukopis *Metafyziky* bol určený pre študentov filozofie, zrejme pre klerikov piaristov.

⁸⁹ KRÚZI, *Compendiaria Doctrina de Selectis aliquod Ethicae Capitibus*, Praefatio.

⁹⁰ Ibid., Praefatio.

⁹¹ Ibid., cap. 1, Nr. 1-8.

⁹² Ibid., cap. 1, Nr. 9, Prop. 4.

⁹³ Ibid., cap. 6, Nr. 49. PLATÓN. *Gorgias*. Praha: OIKOYMENH, 1994, I, 483 b – 483 d. Epikurove názory udáva Diogenes Laertios. „Prirodzené právo je dohoda o prospešnosti za tým cieľom, aby si ľudia navzájom neškodili, ani netrpeli škodu.“ DIOGENES LAERTIOS. *Životopisy slávnych filozofov*. VI – X. Martin: Thetis, 2016, X. kniha: Epikuros, XXXI, s. 256.

⁹⁴ *Compendiaria Doctrina de Selectis aliquod Ethicae Capitibus*, cap. 6, Nr. 54.

dobne kritizuje aj Samuela von Pufendorfa (1632 – 1694), podľa ktorého prirodzené právo spoznáваме iba ľudským rozumom.⁹⁵ Takisto kritizuje aj ďalší Hobbsov názor, že morálna počestnosť sa dosiahne uplatňovaním prirodzeného práva dosiahnutím toho, čo je človeku užitočné.⁹⁶ Krúzi zamietá názor Hobbsa o ľuďom vštepenej seba zachovávajúcej láske. Krúzi tvrdí, že ľudskú prirodzenosť treba odvodiť z práva daného človeku Bohom, pričom sa odvoláva na Jána Joachima Bechera (1635 – 1682).⁹⁷ Na základe takto chápanej ľudskej prirodzenosti sa všetci ľudia rodia sebe rovní.⁹⁸ Všíma si názory novovekých filozofov (Pufendorf, Hobbes), ale je k nim kritický.

Samotný rukopis *Základov fyziky* Martina Krúziho je pomerne rozsiahly, má 212 listov, čiže 424 strán, obsahuje aj veľa grafických schém. Napísal ho určite po roku 1758, pretože v III. časti *O meteoroch, fosíliách, rastlinách a živočíchoch* (*Sectio Tertia Physices De Meteoris, Fossilibus, Plantis et Animalibus*) v 5. kapitole *O tvare zeme* (*De Telluris figura*) spomína merania podľa výpočtov Jaqua Cassiniho (1677 – 1756) a Philippa de La Hireho (1640 – 1718) od roku 1683 do roku 1758, ktoré potvrdili okrúhlosť zeme, o ktorej to tvrdí už aj skôr.⁹⁹ V predslove *Fyziky* prináša Krúzi definíciu fyziky:

*„Fyzika, ktorú latinčinári nazývajú prírodnou disciplínou, je veda, ktorá skúma všetky prirodzené veci spolu s ich javmi, aby rozumom odvodila pomocou niekoľkých a jednako pravdivých princípov spoznanú zhodu príčiny vecí podľa prírodných zákonov a potvrdila ich experimentmi.“*¹⁰⁰

Krúzi prijíma aj Purchotovu definíciu fyziky. Zároveň tvrdí, že sa v nej usilujeme dosiahnuť evidenciu, ale často na základe našej úprimnej usilovnosti dosahujeme v nej iba pravdepodobnosť. Fyziku rozdeľuje na všeobecnú a špeciálnu.¹⁰¹

Fyziku člení na štyri časti:

I. *O celku telies ako aj o všeobecných atribútoch telies.* (*De corporibus universum = atque de attributis corporum generalibus*). To je všeobecná fyzika. V predslove vyslovuje určité všeobecné zásady. Boha prijíma za tvorca sveta a prírodných zákonov. Prírodné zákony však nie sú nemeniteľné, ako tvrdí podľa neho Spinoza, ale Krúzi pripúšťa aj zázraky. Tvorcom prírody je Boh a nie samotná príroda,

⁹⁵ Ibid., cap. 6, Nr. 56.

⁹⁶ Ibid., cap. 6, Nr. 60.

⁹⁷ Ibid., cap. 6, Nr. 62. Krúzi sám už predtým racionálne zdôvodnil odvodenie prirodzeného práva zo zákona daného Bohom. Ibid., cap. 5, Nr. 39. Odvoláva sa aj na svoju *Metafyziku*. Ibid., cap. 5, Nr. 42. Ako podklad možno nachádzať v tejto jeho náuke zdôvodnenie prirodzeného práva Tomáša Akvinského z *Teologickej sumy* (I – II, q. 90-97), čo však Krúzi nespomína.

⁹⁸ KRÚZI, *Compendiaria Doctrina de Selectis aliquod Ethicae Capitibus*, cap. 6, Nr. 65.

⁹⁹ KRÚZI, *Constitutiones Physicae*, III, Nr. 109.

¹⁰⁰ „Physica, quae latinis disciplina naturalis dicitur, est scientia quae res omnes naturales eascumque phenomena expendit, atque ex generalibus, ut ut paucis attamen veris principiis ratione, et experientia firmatis causa rerum juxta naturae leges congrua illatione deducit.“ (Ibid., Proemium)

¹⁰¹ Ibid., Proemium.

ako tvrdia stoici. Prírodu chápe ako súhrn telies.¹⁰² Podstatu vecí podľa Krúziho správne vysvetľuje aristotelovská metafyzika. Telesá sa skladajú z matérie a formy.¹⁰³ Týmto zastáva náuku aristotelovského hylemorfizmu. V predslove prijíma Newtonovu náuku o troch pravidlách uvažovania vo filozofii.¹⁰⁴ Vo všeobecnej fyzike sa Krúziho názory často dotýkajú filozofie prírody. Pri určovaní prirodzenosti telies sa drží scholastiky. To, čo scholastici nazývajú formálnym aspektom alebo formálnou príčinou, nazýva esenciou telesa. Pri určovaní prirodzenosti telies kritizuje Descartovo určenie telesa v rozpriestranenosti, čo patrí medzi akcidity a nemôže byť základom pre ďalšie vlastnosti.¹⁰⁵ Potom kritizuje aj názor, že prirodzenosť telies spočíva v nepreniknuteľnosti.¹⁰⁶ Telesá sa skladajú zo základných častí, ktoré sú nepreniknuteľné, nie sú rozpriestranené, nie sú deliteľné, prípadne sú deliteľné iba Bohom.¹⁰⁷ V otázke zložení telies bol Krúzi blízko náuku Rogera Boškoviča SJ (1711 – 1787). Boškovič chápal najmenšie častice telies ako nehmotné a rovnaké,¹⁰⁸ ale Krúzi chápal tieto častice ako pevné, individuálne, rozličného tvaru a veľkosti, nedeliteľné. Ako výslovne spomína, túto náuku potvrdili experimenty Petra van Musschenbroeka (1691 – 1761).¹⁰⁹ Je to aj náuka Newtona.¹¹⁰ Názor Boškoviča patril k newtonovskému smeru filozofie prírody v 18. storočí. Okrem neho tam bol ešte smer novoscholastický a karteziánsky. Boškovič to však na rozdiel od Newtona usporiadal systematicky.¹¹¹ Náuku Boškoviča o zložení telies prijali mnohí jezuiti v 18. storočí.¹¹² Nakoniec Krúzi skromne priznáva, že prirodzenosť telies nepoznáme, lebo naše zmyslové poznanie je

¹⁰² Aj jezuita Anton Revický SJ (1713 – 1781) chápe ako predmet skúmania fyziky telesá. REVICKÝ, Anton. *Elementa Philosophiae Naturalis Pars Altera seu Physica Particularis*. Tyrnaviae : Typis Academicis Societatis Jesu, 1758, Prolegomena in Physicam universam, s. 5.

¹⁰³ KRÚZI, *Constitutiones Physicae*, I, Nr. 326.

¹⁰⁴ Ibid., Proemium. Newton v prvom vydaní *Philosophiae naturalis principia mathematica (Matematické princípy prírodnej filozofie)* z roku 1687 používa päť pravidiel uvažovania vo filozofii (NEWTON, Isaac. *Philosophiae Naturalis Principia Mathematica*. Londini : Jussu Societatis Regiae ac Typis Josephi Streater, 1687, lib. III, Hyp. I – V), v druhom vydaní z r. 1713 má tri pravidlá (asi z tohto vydania čerpal Krúzi), v treťom vydaní z r. 1726 má štyri pravidlá. SPENCER, Quayshawn. Do Newton's rules of reasoning guarantee truth ... must they? In *Studies in History and Philosophy of Science* 2004, roč. 35, s. 759 – 782. <https://doi.org/10.1016/j.shpsa.2004.02.001>

¹⁰⁵ KRÚZI, *Constitutiones Physicae*, I, Nr. 2 – 3.

¹⁰⁶ Ibid., I, Nr. 10.

¹⁰⁷ Ibid., I, Nr. 12, 319, 321.

¹⁰⁸ BOSCOVICH, Rogerio Joseph. *Philosophiae Naturalis Theoria Redacta ad Unicam Legem Virium in Natura Existentium*. Viennae : Apud Augustinum Bernardi, 1759, pars I, Nr. 1 – 4, s. 1 – 3.

¹⁰⁹ VAN MUSSCHENBROEK, Peter. *Elementa Physicae Conscripita in Usus Academicos*. Lugduni Batavorum : Apud Samuelem Luchtmans, 1734, cap. II, § 31 – 34, s. 18 – 19.

¹¹⁰ NEWTON, Isaac. *Opticks: Or, a Treatise of the Reflections, Refractions, Inflections, and Colours of Light*. The Third Edition, Corrected. London : William and John Innys, 1721, s. 375 – 376. <https://doi.org/10.5479/sil.52126.39088015628399>

¹¹¹ GÁBOR, Pavel. Jezuitskí astronómia a osvietenstvo. In ŽAŽOVÁ, Henrieta – MANÁK, Marián (eds.). *Fons Tyrnaviensis VII*. Trnava : Ústav dejín Trnavskej univerzity, 2017, s. 137.

¹¹² LIND, Gunter. *Physikim Lehrbuch 1700–1850. Zur Geschichte der Physik und ihrer Didaktik in Deutschland*. Berlin : Springer, 1992, s. 253 – 257. <https://doi.org/10.1007/978-3-642-77279-5> Napr. aj Ján Krstiteľ Horváth SJ (1732 – 1799). HORVÁTH, Joannes Baptista. *Physica Generalis, quam in usum auditoriae conscripsit*. Tyrnaviae : Typis Collegii Academici Soc. Jesus, 1770, diss. I, cap. I, § 1, Nr. 17, Nr. 33.

nepostačujúce.¹¹³ V tomto sa zhoduje s Petrom van Musschenbroekom a Floriánom Dalhamom SchP (1713 – 1795).¹¹⁴ Niektoré poznámky Krúziho sú nesprávne, napr. keď Descartovi vyčíta, že mieša matematiku s fyzikou.¹¹⁵ V otázke prijímania vákua najprv tvrdí Krúzi jeho možnosť,¹¹⁶ zavrhuje karteziánsku myšlienku jeho nemožnosti¹¹⁷ a potom prijíma aj jeho pravdepodobnosť.¹¹⁸ Kritizuje názor Leibniza, ktorého monády nie sú telesami, lebo aj to, čo z nich vzniká, potom nie je telesom.¹¹⁹ To súvisí s Krúzi chápaním fyziky, ktorá sa zaoberá telesami.

II. *Špeciálna fyzika. O jednotlivých telesách a ich afektoch. (De particularibus corporibus eorumdeque affectionibus Physica specialis)*. V náuke o živloch sa zdá, že najprv prijíma náuku Empedokla o štyroch živloch, z ktorých sa skladajú všetky telesá: oheň, voda, vzduch, zem.¹²⁰ Túto náuku prekonal Robert Boyle (1627 – 1691) a snažil sa nájsť základné prvky prírody v chemických substanciiach, ale náuka o štyroch živloch sa objavovala ešte aj v 18 a 19. storočí.¹²¹ Samotný Krúzi Empedoklovu náuku zosmiešňuje vyhlásením, že je založená na slabých dôvodoch a dodáva, prečo k nim nepočítať svetlo a farbu.¹²² Potom sa zaoberá podrobnejšie aj jednotlivými živlami. Oheň je „určitá telesná substancia pozostávajúca z najjemnejších častí, ktoré sú rozptýlené vodou a prenikajú do všetkých telies. A zatiaľ čo vo väčšej hojnosti sa to isté rozširuje s jemnosťou, ktorej súčasnými dôkazmi sú najjasnejšie teplo a svetlo.“¹²³ Podobne určuje oheň aj Anton Revický SJ vo svojej fyzike z roku 1958.¹²⁴

III. *Tretia časť fyziky. O meteoroch, fosíliách, rastlinách a živočíchoch. (Sectio Tertia Physices De Meteoris, Fossilibus, Plantis et Animalibus)*. Najprv tu preberá ďalšie základné živly. Aj vzduch ráta medzi telesá.¹²⁵ Vzduch zároveň označu-

¹¹³ KRÚZI, *Constitutiones Physicae*, I, Nr. 16.

¹¹⁴ VAN MUSSCHENBROEK, Peter. *Elementa Physicae Conscripta in Usus Academicos*, 1734, cap. II, § 16, s. 7 – 9; DALHAM, Florian. *Institutiones Physicae In Usus Nobilissimorum suorum Auditorum adornatae, Quibus ceu Subsidiu praemittuntur Institutiones Mathematicae. Tomus II. Primam Physicae Partem: De Corporibus et Elementis eorumque Proprietatibus complectens*. Viennae : Typis Joanne Thomae Trattner, 1753, sectio I, § 7, § 355.

¹¹⁵ KRÚZI, *Constitutiones Physicae*, I, Nr. 3.

¹¹⁶ *Ibid.*, I, Nr. 58.

¹¹⁷ *Ibid.*, I, Nr. 59.

¹¹⁸ *Ibid.*, I, Nr. 68.

¹¹⁹ *Ibid.*, I, Nr. 19.

¹²⁰ *Ibid.*, II, Nr. 2 – 3.

¹²¹ CLERICUZIO, Antonio. A redefinition of Boyle's chemistry and corpuscular philosophy. In *Annals of Science*, 1990, roč. 47, č. 6, s. 561 – 589. <https://doi.org/10.1080/00033799000200401>

¹²² KRÚZI, *Constitutiones Physicae*, II, Nr. 3.

¹²³ „... Ignis est substantia quadam corporea subtilissimis constans partis, quae aequaliter se se diffundit, omniaque corpora penetrat. Et dum in majori copia inest eadem subtiliter expandit, cujus praesentis argumenta cerrissimi sunt calor et lumen.“ (*Ibid.*, II, Nr. 6) Túto definíciu takmer doslova preberá od Dalhama. DALHAM, *Institutiones Physicae, Tomus II*, 1753, § 358.

¹²⁴ Revický určuje živél ohňa ako tekuté teleso, ktoré sa skladá z čiastočiek, ktoré sa nelíšia od éteru. REVICKÝ, *Elementa Philosophiae Naturalis Pars Altera seu Physica Particularis*, 1758, disp. III, pars I, a. 1, Nr. 28.

¹²⁵ KRÚZI, *Constitutiones Physicae*, III, Nr. 37.

je ako tekutinu.¹²⁶ Podobne chápe vzduch aj Anton Revický SJ.¹²⁷ Tu sa zaoberá Nozdrovický aj elektrinou¹²⁸ a fosforeskovaním, čo vysvetľuje skrze pôsobenie elektriny.¹²⁹ Približuje aj dejiny skúmania elektriny. Pri opise elektriny, ktorú označuje ako vlastnosť telies, vychádza z toho, že pri ich súchaní môžu niečo priťahovať a iné odpudzovať.¹³⁰ Elektrickú silu vysvetľuje skrze pôsobenie tekutiny blízkej k ohňu.¹³¹ Podobne vysvetľuje elektrinu aj Anton Revický SJ vo svojej fyzike z roku 1758.¹³²

IV. *Štvrtá časť fyziky. O nebi a o hviezdach. (Sectio quarta Physices De Caelo et Astris.)* V tejto štvrtej časti sa zaoberá astronómiou a pohybom nebeských telies. Podrobne predstavuje Ptolemaiovu sústavu, Kopernikovu sústavu a Tycho (Tycho Brahe, 1546 – 1601) systém aj s náčrtmi a nakoniec preferuje Tycho systém, čo aj zdôvodňuje. Proti tvrdeniu, že Kopernikov systém je proti Biblii, namietá, že Biblia sa nemá interpretovať doslova, ale v populárnom zmysle. Odvoláva sa aj na dielo jezuitu Riccioliho (1598 - 1671) *Almagest* a prijíma jeho názor, že táto otázka prináleží prírodným vedám. Principiálne tu Krúzi postupuje správne, ale v interpretácii prírodných vied dáva prednosť Tychovmu systému,¹³³ v čom sa mýlil. V dobe písania rukopisu Krúzim už na Trnavskej univerzite jezuiti preferovali heliocentrický systém. Mikuláš Kopernik svoje dielo *Obehy nebeských sfér* publikoval v roku 1543, kde zastával heliocentrizmus.¹³⁴ Galileo Galilei, ktorý takisto obhajoval heliocentrizmus, v roku 1616 bol napomenutý Svätou stolicou, aby nešíril heliocentrizmus.¹³⁵ Kongregácia Indexu pridala Kopernikovo dielo *Obehy nebeských sfér* do indexu zakázaných kníh a odsúdila heliocentrizmus ako nepravdivú hypotézu a protikladnú k Biblii. Galileo v roku 1632 publikoval dielo *Dialóg o dvoch systémoch sveta*, kde zastával heliocentrizmus, ktorý má podľa neho rovnakú istotu ako vety matematiky.¹³⁶ O rok na to ho Svätá stolica obvinila, že je veľmi podozrivý zo šírenia herézy. Galilei potom svoju náuku odvolal. Kopernikove diela boli z Indexu zakázaných kníh stiahnuté v roku 1757. Galilea podporovali aj niektorí piaristi, aj sám ich zakladateľ Jozef Kalazanský. Dokonca zo zástancov jeho náuky u piaristov sa vytvorila galileovská škola.¹³⁷ Na Sloven-

¹²⁶ Ibid., III, Nr. 48. Dalham chápe živel vzduchu ako tekutinu, ale neoznačuje ho ako teleso. DALHAM, *Institutiones Physicae, Tomus II*, 1753, § 386.

¹²⁷ Revický chápe živel vzduchu ako substanciu, čiže ako teleso, odlišné od zmesi pary a exhalácií. Tiež ho chápe ako tekutinu. REVICKÝ, *Elementa Philosophiae Naturalis Pars Altera seu Physica Particularis*, 1758, disp. III, pars I, a. 1, Nr. 1 – 3.

¹²⁸ KRÚZI, *Constitutiones Physicae*, III, Nr. 176 – 180.

¹²⁹ Ibid., III, Nr. 181 – 186.

¹³⁰ Ibid., III, Nr. 176.

¹³¹ „... vñri electricam fluidum esse igni affine, non ignem ipsum ...“ „... že elektrina je tekutina podobná ohňu, nie samotný oheň...“ (Ibid., III, Nr. 186).

¹³² REVICKÝ, *Elementa Philosophiae Naturalis Pars Altera seu Physica Particularis*, 1758, disp. II, pars I, a. 1, § 1.

¹³³ KRÚZI, *Constitutiones Physicae*, IV, Nr. 15 – 31.

¹³⁴ KOPERNIK, Mikuláš. *Obehy nebeských sfér*. Bratislava : Veda, 1974.

¹³⁵ RUSSELL, John L. Catholic Astronomers and the Copernican System after the Condemnation of Galileo. In *Annals of Science*, 1989, roč. 46, s. 365 – 386. <https://doi.org/10.1080/00033798900200291>

¹³⁶ GALILEI, Galileo. *Dialóg o dvoch systémoch sveta*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1962.

¹³⁷ VOLEK, *Chápanie vesmíru piaristom Martinom Krúzim v 18. storočí*, s. 62 – 65; SPINI, Giorgio. *Galileo, Campanella e il «divinus poeta»*. Bologna : Il Mulino, 1992, s. 26.

sku prvý zastával kopernikanizmus evanjelik David Fröhlich (1598 – 1646) najmä v kalendári z roku 1640. Z katolíkov zastával heliocentrizmus Anton Revický SJ (1723 – 1781) v roku 1758, Andrej Jaslinský SJ (1715 - 1784) v roku 1761, Pavol Mako SJ (1724 - 1793) v roku 1762, Ján Krstiteľ Horváth SJ (1732 – 1799) v roku 1770. Z piaristov určite zastával heliocentrizmus Florián Dalham SchP (1713 - 1795) v roku 1754, ktorý prednášal v Kroměříži a vo Viedni a patrilo do nemeckej a od roku 1748 do rakúskej provincie piaristov.¹³⁸ Tak Florián Dalham SchP vo svojej fyzike z roku 1754 a Anton Revický SJ vo svojej fyzike z roku 1758 preferujú kopernikanizmus.¹³⁹ V ohľade prijatia kopernikanizmu Martin Krúzi nenasledoval mienku svojich súčasníkov, ale mienku ich predchodcov. Mal asi menšiu dôveru k názorom astronómov, ktorí kopernikanizmus v jeho dobe už väčšinou prijímali.

Záver

V tomto článku boli predstavené niektoré zaujímavé a originálne myšlienky z filozofických rukopisov piaristov z Brezna z 18. storočia. Sú to rukopisy troch piaristov: Severín od Anjela Strážcu Nozdrovický, Matej od sv. Jozefa Baričič, Martin od sv. Urbana Krúzi. Pre ich lepšie pochopenie boli predstavené stručné dejiny piaristov vo svete a na Slovensku. Piaristi sa vo filozofii a teológii snažili nasledovať náuku Tomáša Akvinského podľa rozhodnutia Generálnej kapituly z roku 1677. Pritom si všímali a snažili sa integrovať aj novšiu filozofiu (druhá scholastika, renesanciu a osvietenstvo) a výsledky prírodných vied. Medzi najvýznamnejších filozofov z piaristov patrilo Eduard Corsini SchP.

Od Severína Nozdrovického sa zachovali rukopisy z logiky z rokov 1740/1741. Boli to jeho podklady pre prednášky pre scholastikov piaristov v Prievidzi. Logiku podával z hľadiska aristotelovsko-tomistickej filozofie. Reagoval aj na druhú scholastiku, bol kritický k nominalizmu skotistov. Prináša aj mnohé tabuľky a mnemotechnické verše na osvojenie si pravidiel odvodzovania. Približoval náuku o rozličných druhoch supozície a ich modifikáciách: apelácii, ampliacii, reštrikcii, zmenšení. Zaraďuje sa do tradície, ale spracovanie má vlastné a originálne. Matej Baričič napísal svoje rukopisy z logiky a metafyziky v Kecskeméte počas svojho štúdia filozofie v roku 1751. Najviac originálny je jeho spis z metafyziky. Je určený pre scholastikov piaristov, lebo často rieši hraničné otázky s teológiou. Originálne spracovaný je jeho morálny dôkaz existencie Boha, aj keď čerpá z Augustína. V jeho rekonštrukcii sa ukázalo, že je neúplný, podobne ako aj morálny dôkaz existencie Boha jezuitu Vázqueza. Pri riešení problému spolupráce človeka s Bohom na ľudskom skutku Nozdrovický približuje a obhajuje fyzickú premóciu. Prináša jej vlastné riešenie, ako vnútorne účinnú iba pre

¹³⁸ VOLEK, *Chápanie vesmíru piaristom Martinom Krúzim v 18. storočí*, s. 78 – 91.

¹³⁹ DALHAM, Florian. *Institutiones Physicae In Usum Nobilissimorum suorum Auditorum adornatae, Quibus ceu Subsidiu praemittuntur Institutiones Mathematicae. Tomus III. In quo Agitur de Geographia Physica, de Rebus Coelestibus et Historia Naturali*. Viennae: Typis Joanne Thomae Trattner, 1754, § 565 – 570; REVICKÝ, *Elementa Philosophiae Naturalis Pars Altera seu Physica Particularis*, 1758, disp. I, a. 6; MÜNZ, Teodor. Koperníkovo učenie na Trnavskej univerzite. In *Otázky marxistickej filozofie* 1964, roč. 19, č. 5, s. 437. Šírenie kopernikanizmu na Slovensku a v strednej Európe a postoj k nemu u jezuitov a piaristov je podrobnejšie opísané v štúdiu VOLEK, *Chápanie vesmíru piaristom Martinom Krúzim v 18. storočí*, s. 57 – 103.

nadprirodzené skutky, v čom sa líši od tomistov. Martin Krúzi zrejme napísal svoje rukopisy z *Etiky* a *Fyziky* ako prípravu na prednášky počas svojho pobytu v Kaloči v roku 1772. V *Etike* v oblasti prirodzeného práva kritizuje Hobbsa aj von Pufendorfa. V predslove rukopisu z fyziky prijíma Newtonovu náuku o troch pravidlách uvažovania vo filozofii. Neprijíma Leibnizovo chápanie substancií ako duchovných monád. Kritizuje Descartovo určenie telesa v rozpriestranenosti, pretože táto patrí medzi akcidenty a nemôže byť základom pre ďalšie vlastnosti. V náuke o živloch sa zdá, že najprv prijíma náuku Empedokla o štyroch živloch telies: oheň, voda, vzduch, zem. Potom však túto náuku kritizuje. V náuke o základných častiach telies prijíma náuku Petra van Musschenbroeka a Newtona. Elektrinu vysvetľuje skrze pôsobenie tekutiny blízkej k ohňu podobne ako Anton Revický SJ. V astronómii zastáva názor Tycha Braheho, kde používa vlastnú argumentáciu. V jeho dobe tak jezuiti na Trnavskej univerzite ako aj piarista Florián Dalham prijímali kopernikanizmus.

Filozofické rukopisy piaristov z Brezna obsahujú zaujímavé podnety na ich hlbšie preskúmanie. Takými sú najmä rukopis z metafyziky Mateja Baričiča a spisy z *Etiky* a *Fyziky* Martina Krúziho. Všeobecne ukazujú, že ich autori sa držali náuky Tomáša Akvinského, ale všimli si aj novšie poznatky z druhej scholastiky, rozvoja prírodných vied a filozofie osvietenstva a snažili sa s nimi kriticky vysporiadať. Severín Nozdrovický sa v logike držal tomizmu a jeho realizmu, kritizoval skotizmus a nominalizmus, novovekou filozofiou sa v nej nezaoberal. Niektorí autori ešte ostávali v omyloch, ako Krúzi pri prijímaní náuky Tycha Braheho a neprijatí Kopernika v astronómii. To, aký postoj zaujímali piaristov v týchto rukopisoch k myšlienkam osvietenstva, bolo ovplyvnené ich formáciou, štúdiom, stykom s inými ľuďmi, postojmi ich predstavených, generálnych a provinciálnych kapitúl, ale aj postojom cisárov, zákonov, výkonnej moci najmä cez uhorské miestodržiteľstvo. Generálny predstavený Jozef Mária Giuria nariadil v roku 1763, aby sa v teológii držali Tomáša Akvinského, vo filozofii Corsiniho a vyhýbali sa náuke Leibniza. Autori, ktorých diela, najmä rukopisy, som tu podrobne skúmal, sa toho väčšinou aj držali. Bolo to určované hľadiskom hodnôt, ktoré prijímali, čo práve skúmajú kultúrne dejiny.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

Archívne pramene

- BARIČIČ, Matej od sv. Jozefa. *Institutionum dialecticae ternio primus*. Manuscript. In Brezno. Archív katolíckej fary. Pôvodná signatúra: J84. 1751.
- BARIČIČ, Matej od sv. Jozefa. *Institutionum metaphysicae ternio primus*. Manuscript. In Brezno. Archív katolíckej fary. Pôvodná signatúra: J84. 1751.
- KRÚZI, Martin a S. Urbano. *Compendiaria Doctrina de Selectis aliquod Ethicae Capitibus. Constitutiones Physicae*. In KRÚZI, Martin: *Thomus Ethicae et Physicae*. Manuscript. In Brezno. Archív katolíckej fary, [1772].
- Literárny archív Matice Slovenskej, Slovenská Národná knižnica, Martin, starý fond C: Náučné a iné práce, 3. Bibliografia, C – 382, *Catalogus Bibliothecae Privi-diensis Scholarum Piarum factus Anno 1813*.

- NOZDROVICKÝ, Severín od sv. Anjela Strážcu. *Ternio primus Dialectices*. Manuscript. In Brezno. Archív katolíckej fary. 1740.
- NOZDROVICKÝ, Severín od sv. Anjela Strážcu. *Ternio primus Logicae Maioris*. Manuscript. In Brezno. Archív katolíckej fary. 1741.
- NOZDROVICKÝ, Severín od sv. Anjela Strážcu. *Pars prima Logicae Maioris directae seu Isagoge Porphyrii seu de Universalibus Ternio Primus*. Manuscript. In Brezno. Archív katolíckej fary. 1741.
- ŠARLUŠKA, Vojtech (ed.). *Inventár rukopisov Archívu literatúry a umenia Matice Slovenskej. Rukopisy historických knižníc na Slovensku II*. Martin : Matica slovenská, 1995.
- Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, pracovisko Archív Liptovský Mikuláš, Piaristi v Ružomberku, 1729 – 1922, Piaristický kláštor, 5. Hospodárska správa, škatuľa 13, č. 39, kniha zápisníc o odovzdaní a preberaní vedenia kláštora s presnými inventármi a vyúčtovaní, Libri resignationum et Status domus, 1. zv. 1742 – 1802.
- Štátny Archív v Žiline so sídlom v Bytči, pracovisko Archív Liptovský Mikuláš, Piaristi v Ružomberku 1729 – 1922, Piaristické gymnázium, škatuľa 19, Protokol piaristického gymnázia (Protocollum Gymnasii Rosenbergensis Scholarum Piarum ab Anno 1776to ad 86), 1776 – 1787, zv. 1.

Zoznam bibliografických odkazov

Primárna literatúra:

- Allgemeine Schulordnung, für die deutschen Normal-, Haupt- und Trivialschulen in sämtlichen Kaiserl. Königl. Erbländern*. Wien : Johann Thomas Edlen von Trattner, 1777.
- ARNAULD, Antoine – NICOLE, Pierre. *La logique or L'art du penser*. Paris : Chez Charles Savreux, 1662.
- AUGUSTÍN: *Boží štát*. I. zväzok. Trnava : Spolok sv. Vojtecha – Bratislava : Lúč, 2005.
- BOSCOVICH, Rogerio Joseph. *Philosophiae Naturalis Theoria Redacta ad Unicam Legem Virium in Natura Existentium*. Viennae : Apud Augustinum Bernardi, 1759.
- Canones et decreta sacrosancti oecumenici Concilii Tridentini*. Lipsiae : Ex officina Bernhardi Tauchnitz, 1876.
- CORSINI, Eduardo. *Institutiones Philosophicae ac Mathematicae*. Tomus Primus continens Logicam. Editio Novissima. Venetiis : Ex Typographia Remondani, 1764.
- DALHAM, Florian. *Institutiones Physicae In Usus Nobilissimorum suorum Auditorum adornatae, Quibus ceu Subsidium praemittuntur Institutiones Mathematicae*. Tomus II. Primam Physicae Partem: De Corporibus et Elementis eorumque Proprietatibus complectens. Viennae : Typis Joanne Thomae Trattner, 1753.
- DALHAM, Florian. *Institutiones Physicae In Usus Nobilissimorum suorum Auditorum adornatae, Quibus ceu Subsidium praemittuntur Institutiones Mathematicae*.

- ticae. Tomus III. In quo Agitur de Geographia Physica, de Rebus Coelestibus et Historia Naturali.* Viennae : Typis Joanne Thomae Trattner, 1754.
- DIOGENES LAERTIOS. *Životopisy slávnych filozofov.* VI – X. Martin : Thetis, 2016.
- GALILEI, Galileo. *Dialóg o dvoch systémoch sveta.* Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1962.
- HAFFNER, Paul Leopold. *Die deutsche Aufklärung. Eine historische Skizze.* Mainz : Verlag von Franz Kirchheim, 1864.
- HORVÁTH, Joannes Baptista. *Physica Generalis, quam in usum auditoriae conscripsit.* Tyrnaviae : Typis Collegii Academici Soc. Jesus, 1770.
- JUNGIUS, Joachim. *Logica Hamburgensis.* Hamburgi : Sumptibus Bartholdi Offermans, 1635.
- KANT, Immanuel. *Kritik der reinen Vernunft.* Hamburg : Meiner, 1990, 3. Aufl.
- KOPERNIK, Mikuláš. *Obehy nebeských sfér.* Bratislava : Veda, 1974.
- KRUZI, Martin a S. Urbano — RISINGER, Eusebius a S. Aloysio — FRAN CZ, Bartholomaeus a B. J. Calasanc — MOHORITZ, Tobias a S. Raphaelae — SCHWARTZL, Glycerius a S. Joan. Bap. — PALLYA, Stephanus ab Assumt. B. V. *Propositiones ex Universa Philosophia Selectae. Ex Institutionibus P. Paulini Lihan a Nativitate B V. M. Philosophiae et Geometriae Professoris.* Magno-Karolini : Impress. per Stephanum Pap, 1761.
- a MEDINA, Bartholomaeo. *Expositio in Primam Secundae Angelici Doctoris S. Thomae Aquinatis.* Venetiis : Apud Petrum Dehuchinum, 1580.
- Methodus, seu ratio studiorum pro Religiosis nostris à Capitulo generali 1718 approbata. In *Constitutiones Religionis Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum cum Notis et Additionibus ex Litteris Apostolicis et Decretis Capitulorum Generalium.* Matriti : Ex Typografia Leonardi à Nuñez, 1833, H-QQ, s. 114 – 118.
- NEWTON, Isaac. *Philosophiae Naturalis Principia Mathematica.* Londini : Jussu Societatis Regiae ac Typis Josephi Streater, 1687. <https://doi.org/10.5479/sil.52126.39088015628399>
- NEWTON, Isaac. *Opticks: Or, a Treatise of the Reflections, Refractions, Inflections, and Colours of Light.* The Third Edition, Corrected. London : William and John Innys, 1721.
- PLATÓN. *Gorgias.* Praha : OIKOYMENH, 1994.
- Ratio educationis totiusque rei literariae per Regnum Hungariae et provincias eidem adnexas.* T. I, Vindobonae : Typ. Joan Thom. Nob. de Trattner, 1777.
- REVICKÝ, Anton. *Elementa Philosophiae Naturalis Pars Altera seu Physica Particularis.* Tyrnaviae : Typis Academicis Societatis Jesu, 1758.
- Synopsis constitutionum religionis Clericorum regularium pauperum Matris Dei Scholarum Piarum. Cum Notis et Additionibus ex Literis Apostolicis et Decretis Capitulorum Generalium.* Romae : Typis D. A. Herculis, 1698.
- THOMAS AQUINAS. *Summa theologiae.* Cinisello Balsamo : Edizione San Paolo, 1988. (STh)
- TOLETUS, Franciscus. *Introductio in Dialecticam Aristotelis.* Romae : Sumptibus Vincentii Pelagalli, 1650.
- VAN MUSSCHENBROEK, Peter. *Elementa Physicae Conscripta in Usus Academicos.* Lugduni Batavorum : Apud Samuelem Luchtmans, 1734.
- VÁZQUEZ, Gabriel. *Commentariorum ac Disputationum in Primam Partem Sancti Thomae. Tomus Primus.* Compluti : Ex officina Ioannis Gratiani, apud viduam, 1598.

VÁZQUEZ, Gabriel. *Commentariorum, Ac Disputationum in Primam Secundae S. Thomae. Tomus I.* Ingolstadtii : Ex Officina Typographica Ederiana, Impensis Ioannis Hertsroy, et Andreae Angermarii, 1606.

Sekundárna literatúra

- ARMANDO, David. Gli Scolopi a Roma tra Lumi e Rivoluzione. Testi e documenti. In *Laboratorio dell'Istituto per la Storia del Pensiero Filosofico e Scientifico Moderno*, 2023, roč. 20, s. 2 – 79.
- BALANYI, Georgius: Brevis conspectus historicus. In: KOLTAI, Andreas — LÉH, Stephani. *Catalogus religiosorum Provincia Hungariae Ordinis Scholarum Piarum 1666-1997*. Budapest : Curia Provincialis Hungariae Ordinis Scholarum Piarum, 1998, s. 435 – 460.
- BARTŮŠEK, Václav. Piaristé a jejich šíření ve slovanských zemích. In BARTŮŠEK, Václav a kol. *Piaristé. Tradice benešovské vzdělanosti a kultury*. Benešov : Galerie výtvarního umění, 1995, s. 20 – 41.
- BAGGETT, David – WALLS, Jerry L. *The Moral Argument. A History*. Oxford : Oxford University Press, 2019. <https://doi.org/10.1093/oso/9780190246365.001.0001>
- BOCHEŇSKI, Joseph M. *Formale Logik*. Freiburg – München, 2002.
- BURKE, Peter. Strength and Weakness of Cultural History. In *Cultural History*, 2012, roč. 1, č. 1, s. 1 – 13. <https://doi.org/10.3366/cult.2012.0003>.
- BURKE, Peter. *What is Cultural History*. Second edition. Cambridge : Polity, 2015.
- CLERICUZIO, Antonio. A redefinition of Boyle's chemistry and corpuscular philosophy. In *Annals of Science*, 1990, roč. 47, č. 6, s. 561 – 589. <https://doi.org/10.1080/00033799000200401>
- CORCORAN, John – NOVOTNÝ, Daniel – TRACY, Kevin. Deductions and Reductions. Decoding Syllogistic Mnemonics.. In *Entelekyia. Logico-Metaphysical Review*, 2018, roč. 2, č. 1, s. 5 – 39.
- ČIŽMÁR, Marián. *Kalazanského zbožné školy v Sabinove. Príspevok k dejinám piaristov v Sabinove*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2001.
- ETZKORN, Girard J. The Scotus Edition: John Duns Scotus's Philosophical Works. In *Franciscan Studies*, 1991, roč. 51, s. 117 – 130. <https://doi.org/10.1353/frc.1991.0012>
- GÁBOR, Pavel. Jezuitskí astronómovia a osvietenstvo. In ŽAŽOVÁ, Henrieta – MANÁK, Marián (eds.). *Fons Tyrnaviensis VII*. Trnava : Ústav dejín Trnavskej univerzity, 2017, s. 134 – 144.
- HONNEFELDER, Ludger. *Duns Scotus*. München : Verlag C.H.Beck, 2005.
- HRKÚT, Ján. Obhajoba pluralitnej koncepcie kresťanskej filozofie (kritická revízia Seifertovho katafalitického prístupu na pozadí diskusie z 1930) In *Kultúrne dejiny*, 2024, roč. 15, Supplement, 100 - 112. <https://doi.org/10.54937/kd.2024.15.Supp.100-112>.
- JANSEN, Bernard. Beiträge zur geschichtlichen Entwicklung der Distinctio formalis. In *Zeitschrift für katholische Theologie*, 1929, roč. 53, č. 3, s. 317 – 344, č. 4, s. 517 – 544.
- KOLTAI, Andreas — LÉH, Stephani. *Catalogus religiosorum Provincia Hungariae Ordinis Scholarum Piarum 1666 – 1997*. Budapest : Curia Provincialis Hungariae Ordinis Scholarum Piarum, 1998.

- KOLLÁR, Pavol. NOZDROVICKÝ, Severín od sv. Anjela Strážcu, SchP. In PAŠTEKA, Július (ed.). *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Bratislava : Lúč, 2000. s. 998.
- KOVÁČIK, Marián. Povinnosti voči Bohu. In *Katolícky hlásnik*, 2006, roč. 16, č. 42, s. 3.
- KOVÁČIK, Marián. P. Ludovít od sv. Jozefa – zabudnutý brezniansky filozof. In *Katolícky hlásnik*, 2007, roč. 17, č. 11, s. 2.
- KOWALSKÁ, Eva. Uhorské školské reformy – impulz pre sociálny vzostup učiteľov elementárnych škôl? In *Cornova*, 2016, roč. 6, č. 1, s. 7 – 18. <https://doi.org/10.51305/cor.2016.01.01>
- LEZAUN, Antonio. *The history of the Order of the Pious Schools. A Handbook*. Madrid : Instituto Calasanz de Ciencias de la Education, 2011.
- LIND, Gunter. *Physik im Lehrbuch 1700 – 1850. Zur Geschichte der Physik und ihrer Didaktik in Deutschland*. Berlin : Springer, 1992. <https://doi.org/10.1007/978-3-642-77279-5>
- MASARYKOVÁ, Zuzana. Život a dielo pátra Mikuláša Hausenku – pedagóga a skladateľa. In *Musica et educatio II*. Ružomberok : VERBUM – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2011, s. 95 – 102.
- MÜNZ, Teodor. Kopernikovo učenie na Trnavskej univerzite.. In *Otázky marxistickej filozofie* 1964, roč. 19, č. 5, s. 430 – 441.
- PARSONS, Terence. The Development of Supposition Theory in the Later 12th through 14th Centuries. In GABBAY, Dov M. – WOODS, John. *Handbook of the History of Logic. Volume 2. Medieval and Renaissance Logic*. Amsterdam – Oxford : Elsevier, 2008, s. 157 – 280. [https://doi.org/10.1016/S1874-5857\(08\)80025-8](https://doi.org/10.1016/S1874-5857(08)80025-8)
- PIAIA, Gregorio. General Histories of Philosophy in Italy in the Late Seventeenth and Early Eighteenth Century. In PIAIA, Gregorio – SANTINELLO, Giovanni (eds.). *Models of the History of Philosophy. Volume II. From the Cartesian Age to Brucker*. Dordrecht : Springer, 2011, s. 292 – 300. https://doi.org/10.1007/978-90-481-9507-7_4
- RAČEKOVÁ, Katarína. Študenti piaristického gymnázia v Nitre. Sociálny pôvod študentov a štipendiá. In BARCZI, Zsófia – RAČEKOVÁ, Katarína (eds.). *Piaristická a neotomistická tradícia*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2009, s. 31 – 51.
- RED. Gottesbeweis, moralischer. In RITTER, Joachim (Hg.). *Historisches Wörterbuch der Philosophie*. Band 3: G – H. Basel – Stuttgart : Schwabe, 1974, s. 832 – 833.
- RIEDEL, Julia. *Bildungsreform und geistliches Ordenswesen im Ungarn der Aufklärung. Die Schulen der Piaristen unter Maria Theresia und Joseph II*. Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 2012. <https://doi.org/10.25162/9783515105569>
- RUSSELL, John L. Catholic Astronomers and the Copernican System after the Condemnation of Galileo. In *Annals of Science*, 1989, roč. 46, s. 365 – 386. <https://doi.org/10.1080/00033798900200291>
- SCHMIDT, James. What Enlightenment Was, What It Still Might Be, and Why Kant May Have Been Right After All. In *American Behavioral Scientist*, 2006, roč. 49, č. 5, s. 647 – 663. <https://doi.org/10.1177/0002764205282215>
- SCHMIDT, Martin – ŠEDÍK, Michal – TALIGA, Miloš. *Ako správne argumentovať, písať a diskutovať*. Banská Bystrica : Belianum, 2018.
- SCHUESSLER, Rudolf. *The Debate on Probable Opinions in the Scholastic Tradition*. Leiden – Boston : Brill, 2019. <https://doi.org/10.1163/9789004398917>

- SPENCER, Quayshawn. Do Newton's rules of reasoning guarantee truth ... must they? In *Studies in History and Philosophy of Science* 2004, roč. 35, s. 759 – 782. <https://doi.org/10.1016/j.shpsa.2004.02.001>
- SPINI, Giorgio. *Galileo, Campanella e il «divinus poeta»*. Bologna : Il Mulino, 1992.
- SWEENEY, Eileen C. Supposition, Significations, and Universals. Metaphysical and Linguistic Complexity in Aquinas. In *Freiburger Zeitschrift für Philosophie und Theologie*, 1995, roč. 42, č. 3, s. 267 – 290. <https://doi.org/10.5169/seals-761422>
- VALACH, Július. Piaristi v Prievidzi 1666 – 1950/1990. In KOLLÁR, Pavol (ed.). *Piaristi v Prievidzi 1666 – 1996. História a súčasnosť*. Prievidza : Kolégium piaristov. 1996, s. 27 – 81.
- VALACH, Július. Piaristi, knižná kultúra a tlačiarne v Prievidzi. In *Kniha 2003-2004. Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2004, s. 10 – 15.
- VOLEK, Peter. Sémantika Tomáša Akvinského. In *Organon F*, 2003, roč. 10, č. 3, s. 262 – 282.
- VOLEK, Peter. Chápanie vesmíru piaristom Martinom Krúzim v 18. storočí. In JANČOVÁ, Katarína – DORKOVÁ, Beáta (eds.). *Aktuálne otázky výskumu humanitných vied* 7. Ružomberok : Verbum – Vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2024, s. 57 – 103.

SUMMARY

Piarist Scholastic Philosophy in Hungary. New Manuscripts from the Brezno Archives and their Relation to Enlightenment

In this article, interesting and original ideas from the philosophical manuscripts of Piarists from Brezno from the 18th century were presented. They are the manuscripts of three Piarists: Severin of the Guardian Angel Nozdrovický, Mathias of St. Joseph Baričič, Martin of St. Urban Krúzi. For their better understanding, a brief history of Piarists in the world and in Hungary was presented. In philosophy and theology, the Piarists tried to follow the teachings of Thomas Aquinas according to the decision of the General Chapter from 1677. At the same time, they noticed and tried to integrate new philosophy (second scholasticism, the Renaissance and the Enlightenment) and the results of the natural sciences. Among the most important Piarist philosophers was Edoardo Corsini SchP.

Severin Nozdrovický's manuscripts on logic from the years 1740/1741 have been preserved. They were probably his materials for lectures for Piarist scholastics in Prievidza. He presented logic from the point of view of Aristotelian-Thomistic philosophy. He also reacted to the second scholasticism, he was critical of the nominalism of the Scotists. It also provides many tables and mnemonic verses for learning the rules of derivation. It belongs to the tradition, but the processing has its own and original. Matej Baričič wrote his manuscripts on logic and metaphysics in Kecsskemét during his philosophy studies in 1751. His work on metaphysics is the most original. It is intended for Piarist scholastics, because it often deals with issues bordering on theology. His moral proof for the existence of God is originally elaborated, though he draws on Augustine. In its reconstruc-

tion, it was shown to be incomplete, as was the Jesuit Vázquez's moral proof of the existence of God. When solving the problem of man's cooperation with God on a human deed, he approaches and defends physical premotion. He brings his own solution to it, as intrinsically effective only for supernatural acts, in which he differs from the Thomists. Martin Krúzi probably wrote his manuscripts on ethics and physics as preparation for lectures during his stay in Kalocsa in 1772. In ethics in the field of natural law, he criticizes Hobbs and von Pufendorf. In the preface to the physics manuscript, he accepts Newton's doctrine of the three rules of reasoning in philosophy. He does not accept Leibniz's understanding of substances as spiritual monads. He criticizes Descartes' determination of the body in extendedness, because this is among accidents and cannot be the basis for other properties. In the doctrine of the elements, he seems first to accept the doctrine of Empedocles of the four elements of bodies: fire, water, air, earth. But then he criticizes this doctrine. In the theory of fundamental particles of bodies, he accepts the theory of Peter van Musschenbroek and Newton. He explains electricity through the action of a liquid close to fire, similar to Anton Revický SJ. In astronomy, he takes Tycho Brahe's point of view, where he uses his own argumentation. At that time, both the Jesuits at Trnava University and the Piarist Florian Dalham preached Copernicanism.

The philosophical manuscripts of the Piarists from Brezno offer interesting stimuli for their examination in some of the most original parts. These are especially Matej Baričič's metaphysics manuscript and Martin Krúzi's writings on ethics and physics. Their presentation is detailed in this article. In general, they show that their authors adhered to the teachings of Thomas Aquinas, but also noticed new knowledge from the second scholasticism, the development of natural sciences and the philosophy of the Enlightenment and tried to deal with them critically. Sometimes they still remained in error, like the Cruses in accepting the doctrine of Tycho Brahe and not accepting Copernicus in astronomy.

prof. Dr. Phil. fac. theol. Peter Volek
Katolícka univerzita v Ružomberku
Filozofická fakulta, Katedra filozofie
SK-034 01 Ružomberok, Hrabovská 1B
e-mail: <peter.volek@ku.sk>
ORCID: 0000-0002-9119-962X